KERESZTÉNY MAGVETŐ.

XXXVII. évf. 1902. November—December. 6-ik füzet.

Az unitarismus és a modern kereszténység.

Mi a kereszténység? Erre a kérdésre sokkal nehezebb helyes és minden irányban kielégítő feleletet adni, mint az első tekintetre látszik. Mert, ha azt mondjuk: „A kereszténység az, a mit Jézus tanított“, ezzel a kérdés még közelről sincsen megoldva. Mit tanított hát a Jézus? nyomban ez a kérdés támad lelkünkben. És éppen e kérdés körül forgott kezdettől fogva minden vita és pártküzdelem, mely a kereszténység kebelében végbement. Köztudomás szerint Jézus tudományát nem foglalta valamely bölcsészeti rendszerbe. A szabadság e páratlan bajnoka tételes törvényekkel a lelket megkötni nem akarta. Ő csak irányt jelőlt. Szellemet adott. De a szellemnek szabad működési tért engedett. Ezért történt meg akárhányszor, hogy éppen azok akarták teljes mértékben lefoglalni maguknak a Krisztust, a kiktől legtávolabb volt az ő szelleme. Mert ez a szellem a legkülönbözőbb vallási irányokat átlengheti a nélkül, hogy azt egyik vagy másik rendszer keretébe kizárólagosan be lehetne szorítani.

Már a szentirásban a keresztény szellemnek többféle felfogásával s így különböző alakjaival találkozunk, melyek közül a fejlődés első szakában a Péter és Pál-féle irány tűnik ki. Bár különbözőképen fogták fel a Krisztus tanítását, s különböző utakat jelöltek ki az üdvösség felé, azért egyiktől sem lehet megtagadni a keresztényi szellemet. Egyelőre úgy látszik, a Pál-féle általánosabb irány győzedelmeskedett, s ezáltal a kereszténység megszabadúlt a zsidó particularismus bilincseitől. Ez akkora haladást jelent a kereszténység fejlődésében, hogy erre következnie kellett a reactionak. Előtérbe nyomúlt a kizárólagosságot jelentő egyházi érdek, mely azt követelte, hogy a keresztény szellem a dogmák békói közé zárassék. Ez az érdek sok homályt borított az idők folytán a kereszténység lényegére, úgy annyira, hogy a végén teljesen láthatatlanná lett a Krisztusi szellem s az egyházi érdek uralta a keresztény vilá-

got. A hajdani zsidó nemzeti bilincsek helyett, egyházi békók tartották fogva a keresztény szellemet. A Krisztus által gyújtott világosságot az egyházi sötétség elfojtotta. Az uralomra jutott kizárólagosság elve ismét útját állotta a kereszténység általános irányú működésének. Az egyházi törvény szolgai cselekedetei által való üdvözülhetés az önálló egyéni életet megölte. Szóval egészen tehetetlen lett az a szellem, melyből az egyházi intézményeknek, mint egy forrásból fakadniok kellett volna s a melynek az egész egyházi életet a maga jótékony erejével át kellett volna hatnia. Mi a kereszténység? E kérdésre az lőn az egyetlen felelet: „az, a mit az egyház tanit“.

A reformatio, midőn legalább elvileg a lelkiismeret szabadságát kimondotta, útat mutatott a keresztény szellem fölszabadítására. S ha a czélt teljesen nem érte el, sőt maguk a reformátorok is vétettek a kimondott nagy elv ellen, ennek oka a viszonyokban s az idő éretlenségében keresendő. Azonban az idő soha meg nem áll. Halad a maga útján, s magával viszi azokat, a kik intő szavát megértik. A mit megkezdett a XVI-ik százév reformatiója, azt folytatta a XIX-ik százév még mélyebbre ható hitjavítása. A mig amaz az embert csak az egyház túlkapásai ellen akarta megvédelmezni, addig ez már a dogmák fölébe emelte. A mig az csak elvileg fogadta el a hitszabadságot; addig ez a gyakorlatban is megvalósította. A mig az megjelölte az útakat, melyeken a keresztény szellem szabaddá tehető; addig ez bejárta azokat a járatlan ösvényeket. Amaz kiadta a jelszót; ez pedig átvitte az életbe annak a tartalmát. Amaz jogot adott az evangeliumi világosság keresésére; ez a legteljesebb mértékben élvezte és értékesítette a jogot. Amaz kitűzte a czélt, ez pedig megegyengette a czélhoz vezető útat. Amaz fölnyitotta az egyházi életnek száz évek óta lepecsételt ajtóit; ez pedig behatolt a ház belsejébe s újra alkotta ódon bútorait. Amaz inkább egyház-javítás; ez pedig a szó valódi értelmében vett hitújitás. Ez utóbbi reformatiót az úgynevezett modern theologiai iránynak köszönhetjük, a mely befejezve ma sincs s talán nem is lesz soha. Ennek az a czélja és hivatása, hogy a keresztény szellemet mind tisztább és tökéletesebb formába öntve, azt az emberiség közkincsévé tegye, hogy a vallást és a folyton fejlődő tudományt összhangzásba hozza, hogy a mindig tökéletesedő ember vallásos szükségleteit minden időben kielégitse. Éppen ezért nem állapít meg örök-időkre szóló formákat a keresztény szellem számára. Nem

készit csalhatatlan symbolumokat. A vallás külső alakját is átengedi az emberi fejlődés és haladás áradatának, éppen úgy, mint az ipar, tudomány és művészet ki vannak téve a változásnak. A keresztény vallást nem úgy tekinti, mint a mely a lehető legtökéletesebb alakban leszállott az égből; hanem mint egy folyton élő és működő erőt, mely az emberiséggel együtt növekedik. És e tekintetben teljesen igazat adunk Stevenson R. L. theologiai írónak, midőn a kereszténység lényegére nézve ezeket mondja: „A mit Jézus tanitott, az nem szabályok törvénykönyve, hanem uralkodó szellem, nem igazságok, hanem az igazság szelleme, nem nézetek, hanem nézet. A mit ő felmutatott előttünk, az a lélek magatartása“.[1] Valóban ez a kereszténység lényege. Azonban a lélek csak a test által lesz láthatóvá az emberek előtt. Az igazság szelleme is mindig bizonyos alakot öltött, melyben a világ előtt megjelenhessék. Ezt a modern theologiai irány is megengedi. Csakhogy az igazságnak ez alakja többé nem az a dogma, mely a csalhatatlanság jegyével bir s örök időkre szól, hanem az emberek egy bizonyos részének ugyanazon időben egy vallási tárgyról való felfogásának a kifejezése. Ennek elfogadása csak annyiban kötelező, a mennyiben az ember a saját egyéni gondolkozásának a képét látja benne. Ilyen értelemben szólhatunk már a modern theologiai iránynak eddig elért eredményeképpen a modern kereszténységről, vagyis a keresztény szellem modern felfogásáról. Ha a kereszténységnek ezt az alakját, tudományosan is támogatott igazságait összehasonlitjuk az orthodoxia megcsontosodott egyházi rendszereivel, óriási különbséget tapasztalunk. Amaz az élet minden kellékeivel és föltételeivel biró élő szervezet; ez pedig a kegyelet által bebalzsamozott mumia. Amaz együtt fejlődik az emberi szívvel és lélekkel; ez pedig betüimádásával szárnyát akarja szegni a lélek minden lendületének s magasabb föllángolásának. Amaz előbbre viszi az emberiséget a vallási fejlődés útján; ez örökre a múlt idők sötétségében akarja tartani. Amaz tisztán kitárja a Krisztus szellemét; ez pedig elferditi, vagy olyan homályba burkolja, hol teljesen elveszíti világát és melegségét. Hogy aztán a kettő közül melyik szolgálja önzetlenebbül az emberiség szentebb érdekeit? e kérdésre már a fennebbiekben meg van adva a felelet. Az ember is a fejlődés nagy törvénye alatt van. Ugy alkotta

[1] Idézve: „Szabadelvü vallásos gondolkozás a XX-ik század kezdetén“ czimü mű 127 lapjáról. Ford. unitárius lelkészek és tanárok. Kolozsvárt, 1902.

Isten, hogy napról-napra közeledjék az ő tökéletességéhez. Ezért vannak lelkünknek magasabb reményei s ezért gyönyörködünk az élet és a haladás minden nyilvánulásában. Ebből következik, hogy minden, a mi az emberi reményeknek szárnyát szegi, a lelki életnek útját állja s az általános haladással járó gyönyörtől megfosztja az embert, határozott ellensége az emberiség szentebb érdekeinek. Az orthodoxia is az egyházat többre becsüli az emberiségnél s kizárólag annak az oltárinál gyújt áldozati tüzet. Jézus pedig nem egyik vagy másik egyházért élt, szenvedett és halt meg, hanem az igazságért és az emberiség boldogitásáért.

Az unitarismus [1] mindig az emberiség szolgálatában állott. Erejét nem az egyházi szervezetre s egyesek hatalmi érdekeinek a biztositására forditotta, hanem arra, hogy mennél többeket közelebb vezéreljen a romlatlan keresztény szellemhez. Éppen ennek tulajdonitható, hogy egyházilag nem vette körül magát jól védett sánczokkal, hogy statistikailag — bár igy is halad — nagy számokkal nem dicsekedhetik. Nem a hivek számának gyarapitásában akart kitünni, hanem a hamisitatlan keresztény igazságok ápolásában és terjesztésében. Ezt tette és teszi zsidók s görögök között egyaránt a nélkül, hogy buzgalmában puszta egyházi érdek vezetné, hanem igen, az emberiség közös boldogsága. Sokkal inkább örvend, ha az igazság szelleme egy lelket megragad, mint ha az egyház akárhány hitetlen taggal növekedik. Ha mégis súlyt fektet az egyházi erősbödésre, ezt is azért teszi, hogy a ker. igazságok ápolására annál hathatósabb eszközzel rendelkezzék.

Most rátérhetünk arra a kérdésre, hogy milyen viszony van az unitarismus és modern kereszténység között? Azt az eredményes működést, melyet a modern theologia lelkes és buzgó bajnokai kifejtettek, nagyon különböző érzelmekkel fogadták a különböző egyházak tagjai. Némelyek kicsinyelték, lenézték s egyesek feltünni vágyásának vagy irói viszketegségnek tekintették. Mások boszankodással fogadták, mint olyant, a mely a nyugalom párnáin tétlenül

[1] Az unitarismus szó bár történelmileg egy ker. felekezetet jelöl, de nem jelenti a felekezeti kizárólagosságot. Külsőleg legyen valaki bármely egyházba bejegyezve, de ha az unitarismus szellemétől van áthatva s annak igazságai vezérlik cselekedeteiben, lehet jó, sőt jobb unitárius, mint az, a ki hitvallásunkat esetleg aláírja; de annak szelleme távol van lelkétől. Az unitarismus nem egy megállapitott csalhatatlan rendszert, hanem a kereszténységnek egy szabad irányát jelöli.

heverő egyházi férfiakat megzavarja. Mások ismét félelemmel, remegéssel gondoltak arra, hogy ez igen alkalmas eszköz az egyház ősi várainak lerombolására, s ezzel az egyházi rend és fegyelem felbontására. Csak kevesen voltak, kik ezt a modern irányu munkálkodást úgy üdvözölték, mint egy szebb, tisztább és életteljesebb vallásos működés kezdetét, mint az emberiség vallásos tudatának emelésére és fejlesztésére irányuló áldásos folyamatot. Ez utóbbi kevesek közé tartoztak az unitarismus hivei. Ezek fegyvertársakat találtak az igazság ama tántorithatatlan bajnokaiban, a kik ugyanazon czélokért és eszményekért lelkesülnek. Lelkes örömmel fogadták azokat az újkori fegyvereket, melyek igen alkalmasaknak mutatkoztak az orthodoxia sziklavárai lerombolására s ezzel a tiszta keresztényi szellem megszabadítására. Az unitarismusnak is kezdettől fogva ez volt a czélja. Ezért próbálgatta szárnyait már a reformatio korában. Ezért küzdött aztán kisebb-nagyobb eredménynyel az idő és a hely viszonyai szerint. Ezért tűrt sokszor lenézést, gúnyt, megvettetést és mindenféle üldöztetést. Hogyne köszöntötte volna hát lelkesedéssel az új és szebb kor hajnalát s azokat a kiváló munkásokat, a kik a modern kor modern eszközeivel a régi felhőket szétoszlatni s az igazság napját előragyogni segítették. S hogy az öröm nem volt hiábavaló, azt a következmények fényesen megmutatták. Ma már az unitarismus nem a sátán munkája, nem a hitnek tagadása, nem a dúrva ész tévelygése s nem ferde hajtása a kereszténységnek, a minek századéveken keresztűl tartotta a féltékenység; hanem a keresztény szellem egyik legtökéletesebb kifejezése, melynek igazságait az új kor tudományos készültsége is támogatja. Igaz, hogy a modern kor ez áldott világosságának meg volt az unitarismusra is a maga jótékony hatása. Eloszlatta a múlt időknek rajta maradt homályát. Megszabadította nehány olyan hozzátételtől, a mely lényegéhez nem tartozván csak terhe volt. A nélkűl, hogy eredeti jellegéből kivetkőztette volna, régi igazságait újabb ruhába öltöztetni segített. Áldozatot tőlünk egyáltalában nem kivánt. Sőt a világ figyelmét az addig elfeledett unitarismusra irányította s annak századéveken át vallott és féltve őrzött igazságait korunk tudatába átvinni s a gondolkozó emberek lelkébe beírni segitett. Ilyenképen eljutottunk ahoz a ponthoz, hogy már ma az unitarismus és modern kereszténység egy jelentésü fogalmak, hogy a modern theologia által felszínre hozott keresztény igazságok a mi igazságaink. Éppen ezt akarjuk a következőkben még röviden kimutatni, midőn a kettő között főbb vonásokban párhuzamot vonunk.

I. A biblia.

A keresztények általában elismerik azt, hogy a keresztény elv főforrása a biblia, illetve annak új testamentumi része. Azonban a szentirásról s a benne levő vallási kincs értékesítése módjáról különböző fölfogásuk volt a különböző gondolkozású keresztényeknek. Általános egyházi nézet az volt, hogy a betű szerint Istentől ihletett szentirás a kijelentést eredeti tisztaságában foglalja magában. Irói azok, a kiknek a kánonban fölvett egyes könyvek nevét viselik. Az ott megállapított sorrend szerint keletkeztek. Szóval a biblia egy olyan szent-könyv, melybe Isten megmásíthatatlanul letette a maga akaratját s melyet szentségtelen kezekkel érinteni nem szabad. Magyarázatára csak az egyház van hivatva s egyházi meghatalmazás nélkül olvasni sem szabad. A protestantizmus, az egyház csalhatatlan és kizárólagos biblia-magyarázási jogát kétségbe vonta s a szent-irást hivei kezébe adta. Egyebekben osztozott az általános egyházi fölfogásban, sőt az orthodox protestantizmus a „verbalis inspiratio“ jármával még jobban megterheltetett, mint a katholicizmus.[1] Az unitárizmus sok tekintetben ezeken fölülemelkedett, a mennyiben jogot engedett az emberi értelemnek a szentirás magyarázására. Nevezetesen, hogy vegye tekintetbe az iró egyéniségét, czélját, helyzetét, szándékát, hogy vesse össze a magyarázandó hely szövegét más ilyen irányú és czélú kifejezésekkel, hogy az esetleges másolási vagy fordítási hibákat kiküszöbölhesse, hogy ezek által a szentirás betűje helyett annak a szellemét ismerje meg. Mindezeket abban a tudatban teszi, hogy miután az észnek is, a kijelentésnek is Isten a szerzője, a kettő között teljes összhangnak kell lenni.[2]

A modern theologiai irányzat teljes mértékben megváltoztatta a bibliáról való régi nézeteket. Megállapította ugyanis, hogy az egyház meglehetős önkényű volt a kánon összeállításában, sőt akárhányszor a szöveg szándékos elferdítésében is. Hogy az egyes könyvek irói legnagyobb részben nem azok, kiknek nevét viselik; hanem egy későbbi kor termékei. Nem is isteni, hanem emberi művek. Az egyes új-testamentumi könyvekre a történelmi birálat alkalmaztatott. Ez teljesen eltörülte a kánon sorrendjét, s megállapitotta a bibliai iratok helyes időrendjét. A szentirás megismerésében vezető ez újabb irányt a tübingeni iskola élén

[1] Keresztes J.: „Tájékozás az ujabb theol. körében.“ 31 l.
[2] Szentábrahámi M. „A ker. hittudomány összege.“ 12—13 l.

a jeles mesterrel: Baurral adta a keresztény világnak. Ez iskola szerint a Péter- és Pál-féle irány között kifejlett harcz teremtette az új-testamentumi iratok legnagyobb részét s ezeknek nyoma látszik a korábbi keletű műveken. Nem tartozik ide az iskola által elért eredmények kimutatása s az egyes iratok keletkezési korának és irányának ismertetése. Elég, hogy ez iskola megtalálta a biblia ismeretéhez a helyes útat s a történelmi birálat alkalmazásával új világosságot derített az új-testamentumi iratokra.[1] A legújabb kor tudósai mintha megrettentek volna az elért eredménytől, mintha azt igen soknak tartanák! A Baur által mutatott nyomokon járnak, az általa alkalmazott elveket vallják s mégis más meg más eredményt érnek el. Mintha a conservativismus köpenyege alatt a reactio szárnysuhogását éreztetnék. Az unitarizmus pedig élén a nagytekintélyű dr. Martineau-val nemcsak örömmel üdvözli az új időknek ezt a feltünt világosságát; hanem teljes erővel védelmezi azt a conservativismus árnyéka ellen, sőt a bölcsészet segítségével azt fejleszteni s áldásosabbá tenni igyekszik.[2]

II. Istenről.

A legfőbb vallásos igazság ez: Van Isten. Ez az alap, melyen a vallás épülete áll. Az a forrás, melyből minden más vallásos igazság ered. „Csak az esztelen mondja az ő szivében, hogy nincsen Isten." Valóban az emberiség különböző felfogású, műveltségű és nyelvű népei mindig egyetértettek egy felsőbb isteni lény létezéséről való hitökben. Az emberi természet föltételezi e hitet. Azonban a mennyire egyetért az emberiség ama felsőbb lény létezésének a hitében, éppen annyira különbözik annak lénye, tulajdonságai, az

[1] Keresztes J.: Tájékozás az ujabb theol. körében. 32—33 l. V. ö. Langh Henrik: „Jézus élete és a jövő egyháza." Theol. értekezések 2 s köv. l. Itt és a következőkben a modern kereszténység ismertetésénél nem véletlenségből hivatkozunk Langhra; hanem késztet az a nagy tisztelet, a melylyel a szabad irányú kereszténység e bátor szószólója iránt mi is viseltetünk és az a nagytokú elismerés, melylyel hazai theologusaink is e kiváló férfiról nyilatkoznak. Igy „Dogmatiká"-jának jeles fordítója e műhöz írt előszavában azt mondja: „ez a modern theologia baloldalának egyik zászlóműve." Mitrovics Gyula pedig így buzdít: „Járuljunk mi, magyarok is Langh szellemi életének a fentartásához." („Langh H. Válogatott vallásos beszédei." 170 l.) Zoványi Jenő pedig így ír róla: Nagy hatású irói működése tetemes befolyást gyakorolt Magyarország modern theologusaira is." (Theol. ism.-tára II. k. 310 l.)

[2] Gálfi L.: „A legújabb bibl. kritika és az unitárizmus." Ker. Magv. 32 k. 5—6 füzet.

ember és világhoz való viszonyának a meghatározásában. Nincsen szebb és változatosabb történet, mint az isten-fogalom története. Az embert Isten a saját képére teremtette, ezt mondja a szentirás alapján a vallásos ember. De másfelől az is igaz, hogy az ember is az Istent a különböző idő és hely viszonyaihoz képest mindig a saját képére alakította át.

Isten lényéről legtökéletesebb fogalmat adott a Jézus, midőn kimondotta: „Az Isten lélek“ és „szeretet.“ Valóban bármenynyire belemerüljön az ember az istenség gondolatába, nem talál szebb és méltóbb kifejezést lénye meghatározására, minthogy Isten a legtökéletesebb lélek és végtelen szeretet. Azonban e tisztán a Krisztustól eredett isten-fogalom nem sokáig maradt meg a keresztények között a maga egyszerűségében és tisztaságában. Már a kereszténység 4-ik százévében a pogány hitregék alapján a zsidó és a görög bölcsészet segítségével hozzájárúlt egy teljesen idegen fogalom, az úgynevezett szentháromság, mely szerint az egy isteni lényegben három személy van, u. m. Atya, Fiú és Szentlélek, a kik bár külön-külön önálló személyiséggel birnak, mégsem „három istenek,“ hanem csak „egy Isten.“ Ez a mesterkélt tan, bár kigúnyolja a józan értelmet, meghomályosítja a Jézus egyszerű tanítását, mégis annyira előtérbe lépett a keresztény egyházban, hogy az lett az alap, melyen az egész egyházi hitrendszer felépült. Annyira azonosult a kereszténységgel, hogy valaki bármennyire a Krisztus szellemében élt, ha e tant el nem fogadta, keresztény volta megtagadtatott. Éppen azért, mert az egyház a kezében levő hatalmi eszközök segítségével a kereszténység lényegét e tanba zárta, azt a reformatio mozgalma is, egyes felszólalók kivételével, általánosságban magáévá tette. A különböző protestans egyházak is meghagyták a maga központi helyzetében s egész a legújabb időkig — bár más meg más értelmezést adtak neki — szigorúan ragaszkodtak hozzá.

Kivétel csupán az unitarizmus. Áriust, midőn a két istenséggel szemben az Isten egységének hitét hirdette, az egyházi hatalom elnémitotta; de szelleme még sokáig visszajárt az egyházba. Lelke Servét Mihályban új életre ébredt. Bár az egyházi hatalom ismét győzelmet vett a test fölött, de a lelket nem ölhette meg. A máglya tüzéből elszállott lélek ismét megtalálta emberét a Dávid Ferencz személyében. Ismét csak börtönbe került. Azonban — bár fegyveres katonák őrizték, mint hajdan a Krisztus koporsóját — észrevétlenűl feltörte a börtön ajtaját s megihlette azoknak az ezreknek

lelkét, kik azóta üldöztetés, kicsinyes lenézés, gúny és rágalom között is fennen hordozzák a lobogót, melyen ez a jelszó áll: „Egy az Isten.“ Sokáig nem tudott az egyházi békókkal leigázott világ erre a dicső magaslatra fölemelkedni. Sokáig hordozta és tűrte az unitarizmus a legképtelenebb vádakat. Sokáig tekintette az egyházi szűkkeblüség úgy, mint Krisztusnak és az ő keresztényságének veszedelmes ellenségét.

Legyen hála a modern kornak, hogy e vádak — talán örökre — elnémúlhattak. Legyen hála a tudomány és fölvilágosodás ama derék bajnokainak, kik az új-kor hathatós fegyvereivel szétrombolni segítettek azt a dogmai burkolatot, mely a Krisztus tiszta szellemét fogva tartotta, a kikben az igazság szeretete s a tudomány szomja nagyobb volt, mint némely egyház kétes érdeke s ez a szentháromság tanának forrásához vezette! A Lessing óta mindinkább előtérbe nyomúló modern theologiai irányzat újabb meg újabb gondolatokat hozott felszínre az Isten lényére és a Jézus tanításaira vonatkozólag. Kifejlődött a pantheismussal és deismussal ellentétben a keresztény theismus. Új világnézlet és új isten-fogalom! Mind a kettő közelebb vitte az emberiséget ahhoz az állásponthoz, melyre Jézust az ő személyes hite emelte. Isten nem a világon kivül álló lény, ki azt megteremtve, félrevonult s gyönyörködik annak a járásában; nem is az a képzelet-szűlte csodálatos lény, a ki olykor-olykor közbenyúl, hogy a természet forgását megállítsa, s a világrendjét fölzavarja, a mint ezt az egyházi tan hirdette. A személyes léttel biró Isten, mint a lélek a testben, úgy benne van a világban (immanens); de másfelől mint a lélek a testtől, úgy különbözik a világtól (transcendens).[1] Az Isten világuralma a lehető legpontosabb törvényszerűségen alapszik. Az ő világában nincsen csuda, nincsen semmi rendkivüliség. „A mi volt, most is vagyon s a mi következik, immár megvolt.“ És e dicső magaslaton egymás után tüntek ki a háromsági tannak, mint Isten lényére vonatkozó dogmának a visszásságai és lehetetlenségei. Isten nemcsak az égben lakik, tehát onnan nem is szállhatott alá egykoron Bethlehembe. Emberi testben a földön járó isten pedig elképzelhetetlen. Az a Jézus, kiről a történelem szól, ki az emberiség között, mint annak egy tagja élt, kit földi vágyak vezéreltek s emberi remények lelkesítettek, ki küzdött a világgal s annak anyagával, szenvedett s meghalt e földön: hogy lehessen

[1] Langh H.: Ker. dogmatika. 44 l.

a világban levő isten lényének egyik eleme? És az a szent-lélek, mely szólott hajdan a prófétákban, teljes erővel működött a Jézusban, szól ma is az igazság elszánt apostolaiban, hogy lehessen ismét az immanens istenség egyik személye. Így omlott össze a háromság tana mindenütt, a hova a modern vallásos eszmék jótékony áramlata eljuthatott. A kereszténységben ismét előtérbe nyomúlt az Isten egysége, a tiszta monotheismus, mely az unitarismusnak mindig sarktétele volt. Hisszük, hogy ez az egyetlen alap, melyre az emberiség vallásilag a jövőben is bizton épithet.

III. Az ember.

Régi általános egyházi felfogás szerint az ember tökéletesen került ki a teremtő kezéből. Azonban a „bűneset" következtében elveszítette tökéletességét és különösen a calvinista dogmatika szerint annyira megromlott, hogy meghomályosúlt értelme, elveszett akaratának a jóra való szabadsága s többé nem alkalmas azokra a jó cselekedetekre, melyeket az eset előtt végrehajthatott. Szóval egy vak s a jó iránt teljesen érzéketlen teremtménynyé lett úgy, hogy »a természeti ember Istent sem igazán ismerni, sem igazán szeretni és benne bizni nem alkalmas és a jóra nincsen szabad akarata. E teljes romlottság következtében úgy Ádámra, mint minden utódára halál és kárhozat várakozik". [1] Sőt az első pár ember bűnesete annyira kihat az utódokra, hogy ezek már mind bűnben születnek s az Isten is vétkeseknek tekinti őket, annyira, hogy az ember már mielőtt rosszaságát kimútatná, Ádámtól származásánál fogva megromlott és bűnös természetü. Ez eredendő bűn minden cselekedeti bűnnek alapja". [2] S hogy végűl az „Isten képe" teljesen letörültessék az emberről, a Kalvini egyház Isten munkái közé felvette az elővégzet (praedestinatio) tanát, a melylyel szemben hiábavaló az embernek minden igyekezete. [3]

A büneset, eredendő bűn és praedestinatio czímek alatt fentartott emez egyházi tanok mellett joggal kérdhetjük: hát ez az Isten „képére és hasonlatosságára" teremtett ember, kit Isten „dicsőséggel és tisztességgel megékesített s csak kevéssel tett kisebbé az angyaloknál"? Ilyen szívben teremhet az elhintett mag 60 sőt 100 annyit? Ilyen gyermekekre mondhatta-e Jézus: „ilyeneké a meny-

[1] H. Kiss Kálmán: Reform. Keresztény Vallástud. Budapest 1883. 21 l.
[2] U. o. 20 l.
[3] U. u. 14–15 l.

nyeknek országa?“ Ezek-e azok, a kiket a biblia „isten fiainak“ nevez? Miért mondta Jézus ezeknek: „legyetek tökéletesek, mint a ti mennyei Atyátok tökéletes“. És Pál s a többi apostolok miért buzdítják jó cselekedetek végrehajtására az embert, ha ez már természeténél fogva ilyent nem tehet, s ha teszen, azzal nem folyhat be üdvösségére? Mire való volt a Jézus váltságmunkája, ha a teljesen megromlott emberiség annak az elfogadására alkalmatlan? A biblia és az egyházi tan között tátongó emez óriási különbséget korán észrevette az unitarizmus s azt elenyésztetni igyekezett. Ezért az embert úgy irta le, mint öntudatos, szabad lényt, ki jóra és roszra egyaránt alkalmas, ki minden külső befolyás mellett is ura lehet önmagának, mert szabad elhatározási tehetséggel bir akár a jóra, akár a roszra. A büneset gyöngitette ugyan erkölcsi szabadságát; de teljesen el nem törölte. Igy a tökéletesség csiráit magában hordozza. Az eredendő bün tanát pedig teljesen elvetette az unitarismus, midőn a bünt úgy fejtette meg, mint az „értelemből és szabad akaratból“ származó „személyes“ rosz cselekedetet. Ez a bűn, az „utánzás“ esetét kivéve, másra át nem szállhat.[1]

Az unitárizmus emez állításait a tudomány teljes készletével támogatja a modern theologia. Langh Henrik igy határozza meg a természeti ember lényegét: „Mivel az ember magában véve eredeti alkotásánál fogva szellem, tehát az isteni neki legbensőbb lényege; ő Isten nemzettsége. (Csel. 17 r. 29 v.) isten képére van teremtve (Gen. 1 r. 27 v.) Isten teremtő oka az ember lényegének, mely az értelemben mint az igazság orgánumában, és a lelkiismeretnek mint a jónak orgánumában nyilatkozik“. Az embernek az a hivatása, hogy szellemét „szabad és öntudatos szellemmé“ tegye. Az embernek teljes romlottságáról való tan a tudomány előtt tarthatatlan; mert az ember lényegét: az akaratot eltörli. „Oly akarat, mely a jót többé nem akarhatja, contradictio in adjectio“.[2] „Az erkölcsi szabadság velünk született szükséges tehetsége lelkünknek, az tesz bennünket személyekké, melylyel csak szabad és okos lélek bir“.[3] „Helytelenül fogja fel az erkölcsi szabadságot a determinismus vagy az a vélemény, hogy az ember mindig a külvilágból vett okok által határoztatik a cselekedetre. Mert az akarat mint véges tehet-

[1] Szentábrahámi M. A ker. hittudomány összege. III. Rész. III—IV. f.
[2] Ker. dogmatika, 96—104 l.
[3] Ker. Erkölcstudomány. Sárospatak. 1883. 12 l.

ség függ ugyan az okoktól; de azért az okok nem hajtják az embert szükségképpen cselekedetre, mint a lökés a golyót mozgásra, hanem az okok és ingerek közt is az akarat szabadon választ".[1] Igen természetes, hogy ilyen nézetek mellett önkényt elesik ama Kálvin-féle egyházi tan, mintha az ember az isteni elővégzet (praedestinatio) járma alatt volna.

IV. Jézus.

A Jézus teljesen emberi életet élt. Született, szenvedett, búsult, éhezett, szomjuhozott és meghalt. Életében emberi remények lelkesitették, emberi szenvedélyek és kisértők ostromolták és emberies küzdelmeket állott ki. Mégis halála után alig telt el háromszáz év, már is emberi alakját elveszítette. Lassankint a mythosok köde borult reá. Az igy keletkezett sötétségből már csupán az a nagy lélek világa ragyogott, a ki a társadalom új alapjait rakta le, a ki új czélokat tüzött az emberiség elébe s a ki az emberi erőt fölülhaladó munkát mintegy isteni hatalommal hajtotta végre. Letünt a történelem szinteréről. Egy eszme lett belőle s mint ilyen a speculatio tárgyává tétetett. S hogy az egyszerü názárethi próféta az egyház önkénye s az emberek hiszékenysége folytán mivé változott át, arról beszélnek a különböző egyházak symbolikus könyvei. Ezek a Krisztus *személyére* vonatkozólag általánosságban megegyeznek abban, hogy a Jézus Krisztus, a világ üdvözitője nem csak akkor született, mikor Máriától testet vőn fel magára, hanem „az örökkévalóságnak előtte az Atyától megmondhatatlanképpen". „Igaz Isten még pedig nem a fiuvá fogadtatás által, hanem mert igei minőségben, benső egységben áll az Atyával. Mint ember Dávid magva s valóságos test és lélekből állott. Két természettel biró lény tehát; de csak egy Krisztus. Megfeszíttetett érettünk; de a halálból valóságos testtel támadott fel, aztán az egekbe a boldogok lakhelyére ment, hol az Atya jobbjára ült, azaz az isteni egység, felség és dicsőség osztályossává lett".[2] E szerint Jézus az örök isten megtestesülése s az Atyával egy lényegü, örök Isten.

A Krisztus *érdemére* vagy a *váltság* munkájára nézve szintén az egyházak általában megegyeznek abban, hogy Jézus halálának bizonyos áldozati jelleget tulajdonitnak. Nevezetesen, hogy Jézus, szenvedése és halála által az Istentől elpártolt bünös emberiséget,

[1] Ker. Erk. Tud. Sárosp. 14. l.

[2] II. Helv. hitv. XI. cz. idézve H. Kiss Kálmán: Reform. ker. Vallástudomány 23 l.-ról.

Istennel kibékitette. Az ő halála tehát úgy tekinthető, mint elégtételi áldozat az egész emberiség bűneért. Mert az ember, ki alapjában meg van romolva, Istennek a bünt büntető igazságát ki nem engesztelheti. Ezért ugyanaz az isteni szeretet, mely a teremtéskor mutatta magát, ismét megnyilatkozott a Krisztus személyében az emberi nem megváltására.[1]

Az unitáriusok úgy a Krisztus személyére, mint a váltság munkájára nézve a fenntiektől eltérő nézeteket vallottak és tanitottak. Az elsőre nézve azt állítják, hogy Jézus az időnek teljességében született. Születése előtt nem létezett. Csak emberi természettel birt. Következőleg sem lényegileg, sem örökkévalóságra nézve nem egyenlő az Atyával.[2] Az utóbbira nézve az unitáriusok is elismerik, hogy Krisztus vallás-erkölcsi tekintetben az emberiség legnagyobb jóltevője, kinek köszönhetjük az Istenhez való emelkedés legdrágább eszközeit. Azonban ezek az eszközök csak úgy érvényesek reánk nézve, ha magunkat erkölcsileg megjobbitjuk. Mert nem halálának érdeme által békit ki Istennel, hanem az által, hogy életében és tudományában az erkölcsi tökéletességre vezető útat megmutatta. Igy tehát Jézus a mi megigazulásunknak közvetett szerzője.[3]

Az unitarismus által megőrzött eme Krisztus-kép valódisága mellett szól a modern hittudat is, melyet az újabb időben Jézus életének felette termékeny irodalma teremtett meg. Strausz az egyházi Isten-Krisztust az életéhez fűződő mythosokkal egyetemben eltörölte. Utána Renan, Schenkel, Keim Tivadar és a többi új életre ébresztették a Názárethi ember Jézust. Ismét megtalálta az emberiség azt a legnagyobb jóltevőjét, ki végtelen szeretetével, önzetlenségével és önfeláldozásával örök időkre szóló példányképe az istenség tökéletessége felé haladó embernek. Megtalálta azt a példányképet, a ki nem mint egy képtelen fogalom élt az egyházi atyák irataiban, hanem vérből és húsból való ember volt, ki e földön született, élt, küzdött és szenvedett s az igazságért magát feláldozni is kész volt. Igy megértjük őtet, egész életét és cselekedeteit Nem bámúlattal tekintünk föl reá, mint az elérhetetlenség messzeségében

[1] Symbolika theologia II. r. 21—22. §.
[2] Ker. Hittudomány összege. 94—96 l.
[3] Symb. theol. II. r. 21. §. Ker. Hittudomány II. r. IV. f. Ferencz József: Hittan. 87—88 l.

uralkodó istenségre. Lelke rokon a miénkkel.[1] Mint barátunkat és testvérünket szeretettel öleljük keblünkre. Élete nem egy felséges talány, hanem igazság és út, melyet mi is követhetünk, sőt ha hozzá méltók akarunk lenni, követnünk is kell. Ebben van az ő idvezítése s életének megbecsülhetetlen érdeme. A mint Langh H. mondja: „Jézus jelentősége az egyházra nézve azon alapszik, hogy benne a keresztény elv személyes s azért folyvást vallásos személyiségeket maga után képző alakot nyert". Éppen ezért kitünő dogmatikájában a christologiát kiveszi az addig általánosan elfoglalt központi helyzetéből s a Jézus életét és személyiségét úgy tárgyalja, mint egy „eszközt" a keresztény vallásnak az emberiségben megvalósítására. „Jézus személye — így szól — csak annyiban megváltó, a mennyiben szentségét és üdvét a hivővel közli". „Jézus személyét és életét csak történeti úton és nem theologiai speculatio által lehet megismerni, vagy egy eszméből levezetni".[2] Hasonló felfogást követ Harnack berlini tudós is, „A kereszténység lényege" czímű közelebbről megjelent és nagyon olvasott munkájában.

Ezekben kivántuk az unitárizmus és a modern kereszténység egységét és azonosságát kimutatni. Még csak azt jegyezzük meg, hogy itt mindkettőt csak főbb vonásokban érinthettük s teljesen mellőztük a szent-lelket, melyet az egyházi tan szintén az istenség egyik személyévé tett; de a modern theologia az unitárizmussal szintén egyetértőleg egy isteni erőnek nevez, mely az egyházat megalapította, fenntartja s tagjait minden igazságra vezérli. Igy is kitűnik az előadottakból, hogy az unitárizmus a kereszténység fejlődésének természetes és egyenes hajtása, hogy a modern áramlattól ihletett lélek önkényt vonzódik az unitárizmus egyszerű, keresetlen igazságaihoz, hogy nekünk a mai előhaladott korban sincsen semmi okunk „szégyelni a Krisztus evangeliumát".

[1] V. ö. Schmitt Jenő: „Krisztus istensége a modern ember szellemében." Budapest. 1892.

[2] Ker. dogmatika. 167 s köv. l.

VÁRI ALBERT.

Ferencz József püspök főtanácsi megnyitó beszéde.

Méltóságos és főt. Egyh. Főtanács!

Lelkem még mindig dicső emlékü Mátyás királyunk szobrának f. évi oct. hó 12-én történt leleplezési ünnepélyének lélekemelő hatása alatt áll s jól esik nekem arra e helyen is visszaemlékezni. Mert a mi öröme és dicsősége hazánknak: öröme és dicsősége volt és lesz mindig egyházunknak is. Szivünkben a hazafiui érzés és szent vallásunk szeretete ugyanazon egy helyet foglalják el. Egyik a másikkal összeütközésbe soha sem jöhetnek; sőt mint édes testvérek kölcsönösen segitik és támogatják egymást. Hazafiságunkat vallásosságunk még fokozza s vallásosságunk a hazafiui érzéstől áthatva még erősebbé és ragyogóbbá lesz.

Nem ide tartozik s helye sincs itt annak, hogy én a városunkban felállitott Mátyás király szobrának jelentőségét s messze századokon át érvényesülő erejét fejtegessem, de annyit legyen szabad mégis mondanom, hogy én úgy érzem, hogy e szoborral nemzetünk a küzdelemre, a melyet a magyar állameszme megvalósitásáért még mindig vívnia kell, új erőt nyert s ezzel a jövő iránti reményünk is, mely súlyos megpróbáltatásaink között, mint vihartól korbácsolt árbocz a hajón, keblünkben nem egyszer inogni látszik, erősebb, biztosabb és megingathatlanabbá lett. Éppen ezért áldom a Gondviselést, hogy nemzetemmel én is örvendhetek e szobor felállitásának, hogy tanuja lehettem leleplezési ünnepélyével nyilvánult országos lelkesedésnek s jelen főtanácsunk üdvözlésére nem találok megfelelőbb szavakat, mintha szemeimet az égre emelve, lelkem egész hevével igy kiáltok fel: „Éljen a haza! Éljen a király!“

Méltóságos és főtisztelendő egyh. Főtanács! Egyházi törvényeink értelmében, Isten segedelmével tehát ismét egybegyültünk, hogy egyházunk ügyei felett tanácskozva, annak réseit kipótoljuk, falait erősitgessük, ha a szükség ugy kivánja, párkányai és pillérei helyett

újakat rakjunk; vagyis, hogy egyházunk érdekében megtegyük mindazt, a mi annak nemcsak fennmaradását, hanem fejlődését és haladását is biztosítja. Mert mint a lelkiismeretes jó gazdának mindig van valami tennivalója birtoka körül: bizony nekünk is van és lesz mindig drága örökségünk, egyházunk körül. Sőt nekem ugy tetszik, mintha e végből hova-tovább mind több dolgunk lenne s a helyett, hogy kevesbednék, inkább gyarapszik a gondunk.

Különben én ezt természetesnek is találom. Nem is lenne jó, ha nem igy lenne Mert ez azt mutatná, hogy egyházunk megszünt fejlődni, gyarapodni s nem életképes. Az apostolnak ama nyilatkozata: „Nem hogy immár elértem volna czélt, hanem igyekszem, hogy azt elérjem" — minden időkre szóló intés és buzditás, a melyről nem lehet és nem szabad soha megfeledkezni. Nekünk is, mint egyháznak, czélunk a végtelenbe nyulik. Soha sem mondhatjuk el, hogy azt elértük. De hogy lépésről-lépésre közelebb jussunk ahhoz, mint a hogy az egyház alapitása körül tevékeny apostol is tevé, erre nekünk is szüntelen igyekeznünk kell, ebben nekünk is szüntelen munkásoknak kell lennünk. S hogy ez igyekezetünk megvan, annak talán nem utolsó bizonyitéka jelen főtanácsunk tárgysorozata is, a melyen végig tekintve, valóban, aggodalom szállja meg keblemet, vajjon a legjobb akarat mellett is, képesek leszünk-e azt a maga egészében letárgyalni?! Általában mindnyájan tapasztalhattuk, hogy a közelebbi években egyh. főtanácsainknak mindig annyi tárgya volt, hogy azokat a legnagyobb igyekezettel is nehezen tudtuk mind elintézni; egy részét nem egyszer kénytelenek voltunk egy következő gyülésre halasztani. És ha igy megy, kénytelenek leszünk vagy két főtanácsi gyülést tartani évenként, vagy a főtanácsi tárgyak egy részének érdemleges elintézését az E. K. Tanácsra bizni, oly módon, hogy azok csak ennek évi jelentése rendjén hozassanak Egyh. Főtanácsaink tudomására. Szóval, valamely módját mindenesetre ki kell találnunk annak, — ideértve természetesen a házszabályok szigoru megtartását is, a mely megszabja, hogy ki hányszor szólhat hozzá valamely tárgyhoz, — hogy főtanácsaink dolgát a lehetőleg megkönnyitsük. S e tekintetben bátor voltam egy inditványt is tenni, a mely a tárgysorozat rendjén szintén elő fog fordulni s nagyon örvendenék, ha olyannak találtatnék, hogy azzal egyelőre legalább a kisérletet meglehetne tenni a jelzett irányban.

Helyén lenne talán megnyitó beszédemben jelen főtanácsi gyülésünk fontosabb tárgyait kiemelni. De ezzel nem kivánom a tanács-

kozásnak különben is rövidre mért idejét még inkább megröviditeni. Legyen szabad azonban egyre mégis rámutatnom. A tárgysorozatnak 16. pontja alatt ez áll: „Egyházi közigazgatási államsegély-kérésre előterjesztés“.

Ki az közülünk, a ki a legnagyobb örömmel, a kegyeletes érzésnek egy nemével ne gondolna mindannyiszor az 1848. évi XX-ik t.-czikkre, melynek 1-ső §-ában addig csak Erdélyben törvényesnek ismert unitárius vallásunk, az Unio következtében egész Magyarországra kiterjedőleg törvényesen bevett vallásnak lett nyilvánitva. E törvény tovább 3-ik §-ában minden bevett vallásfelekezet egyházi és iskolai szükségeinek közálladalmi költségek által leendő fedezését mondotta ki. Nagy és szép gondolat, a minő csak egy olyan korban, egy olyan törvényhozás kebelében születhetett meg, minő az 1848. évi korszak volt, telve a szabadság, a testvériség és egyenlőség nemcsak frázisszerü, hanem hamisitatlan szent eszméivel. Nagy idő is kellett ennek megérésére. Mert lám, e törvény egy félszázaddal meghozatala után sincs még megvalósítva. De ugy látszik, hogy mindinkább közeledünk megvalósitásához. Kétséget nem szenved, hogy e törvénynek olyan magyarázatot is lehetne adni, a mely annak értékét nagyban csökkentené s inkább ellene, mint mellette kellene küzdenünk. S részemről inkább minden előnyeiről lemondanék, minthogy egyházunk önkormányzati jogának veszélyeztetésével jussak hozzá azokhoz. Pedig a törvénynek betüszerinti végrehajtása — gondolatom szerint — végeredményében az egyházakat is állami intézményekké, tisztviselőinket, belső embereinket állami hivatalnokokká tenné, a mi nekem legalább soha sem volt és soha sem is lesz eszményem. Ez annyi lenne, mint útját állani a vallásos eszmék minden további fejlődésének, a mire — sajnos — igy is nagy hajlandóság mutatkozik, még olyan körökben is, a hol ugyancsak verik az emberek a mellöket, hogy ők a vallásos szabadelvüség magaslatán állanak. Őszintén megvallva, ettől tartva, nem kivántam eddig tevékenyebb részt venni a szóban levő törvény végrehajtása körül az ujabb időben meginditott mozgalomban; sőt azt bizonyos aggadalommal néztem. Miután azonban e törvényre nézve a nézetek annyira tisztultak, miután annak betüszerinti végrehajtása helyett az erre legilletékesebb tényezők is, csak azon törvényben lefektetett elvet kivánják érvényre juttatni s ettől, a mint e kérdésnek a mult országgyűlésen felmerült tárgyalása rendjén, magának nagyérdemü vallás- és közoktatásügyi ministerünk-

nek, dr. Wlassics Gyula úr őnagyméltóságának nyilatkozatából örömmel győződhettünk meg, mai kormányunk sem zárkozik el s tulajdonképpen ez elv folyományának tekinthetjük tanítóink és lelkészeink fizetésének államilag történt kiegészitését, tanintézeteink segélyezézét, valamint egyházi segély czimen a törvényhozás által évenként megszavazott összegeket — magam is úgy vélem, hogy mi sem hallgathatunk; mert a néma gyermeknek anyja sem érti meg szavát s a jelzett előterjesztés erre irányul, a mire nézve azonban szükségesnek tartom egy pár megjegyzést már előzetesen megtenni.

Ha egyházi közigazgatás czimen államsegélyért akarunk folyamodni, erre nézetem szerint nem elég találomra egy bizonyos összeget megállapitani, a mint ezt küküllői egyházkörünk tette, a melynek közgyüléséből felterjesztett inditvány következtében kerül a szóban levő előterjesztés jelen főtanácsunk eleibe, hanem szükséges ehez a részletes számitásokat megtenni s én magam munkába is vettem ezt, mielőtt küküllői egyházkörünk ez iránti indítványa E. K. Tanácsunkhoz beérkezett volna; sőt már arra is készen voltam, hogy a folyamodást E. K. Tanácsunk útján megtegyem. De mivel az általam eszközölt és eszközöltetett számitásokat sem találtam eléggé kimeritőknek, jobbnak láttam a folyamodást egyelőre még elhalasztani. S ez ügyet most sem látom annyira előkészitve, hogy egyházi közigazgatási államsegély iránti folyamodásunkat jelen főtanácsi gyülésünkből megtehessük; elégnek tartom s azt kérem is, hogy bizassék meg E. K. Tanácsunk ez irányban a szükségeseket legjobb belátása szerint megtenni. Mert ismétlem, hogy e czélból alapos számitásokat kell tenni s közigazgatási államsegély-kérésünknél tekintetbe kell venni nemcsak a szorosabb értelembe vett administratiot, erre hivatott egyes tisztviselőinket, hanem hiveink egyetemét is, hogy a mennyire lehetséges, a rájok nehezedő súlyos egyházi adóteher e segély által könnyitve legyen. Mert hiába épitünk tornyot, ha a fundamentum porladozni kezd. S én meg vagyok győződve, hogy kellően felszerelt folyamodásunkat kormányunk, a melynek egyházunk iránti jóindulatát eddig is több alkalommal szerencsénk volt tapasztalni, most a mikor az 1848. évi 20-ik t.-cz. 3-ik §-ában lefektetett elvnek maga teljességében való megvalósitását, itt most mind elő nem számlálható állami és nemzeti érdekek veszélyeztetése nélkül, többé halogatni alig lehet, szintén gondos figyelemmel lesz egyházunk iránt is, a melynek bár száma csekély, de talán dicsekvés nélkül elmondhatjuk, hogy a haza érdekeinek s

főleg nemzeti kulturánk szolgálatából mindig kivette a maga részét s a ki legközelebbről csak ujonnan épitett kollegiumunkat megnézi, a melynek falai között alig pár héttel ezelőtt hangzott el a legnagyobb magyar költőnek, Jókai Mórnak egyházunk és vallásunk iránti elismerése, a ki mondom, csak ujonnan épitett kollegiumunkat megnézi, azt hiszem, kénytelen lesz beismerni, hogy aránylag, ismétlem aránylag hazánkban egyetlen egy felekezet sem hozott és nem hoz nagyobb áldozatot hazánk nemzeti és kulturalis érdekeinek, mint a mi unitárius egyházunk a maga alig 70,000 lélekszámból álló népségével, a mely egészben magyar, sőt javarészben székely, tehát a magyarságnak is már elsőszülöttségi jogánál fogva is mintegy essentiája, magva. Különben, a mint értesültem s a napilapokból is már olvastam, egyházunknak előbb 10,000, egy pár év óta 20,000 kor. egyházi segélye a jövő 1903 évi országos költségvetésben már 30,000 koronával van előirányozva. Útban vagyunk tehát az 1848. évi XX-ik t.-cz. 3 §-ának végrehajtásához. S talán nem messze az idő, a midőn egyházunknak is segélyezésére a törvényhozás által eddig évről-évre megszavazott összeg, számbavétetvén egyházunknak öszszes egyházi és iskolai szükségleteire megkivántató fedezet, egy olyan összegben állittatik meg, a mely e szükségleteket tényleg fedezheti is s ez az összeg aztán nem évről-évre szavaztatik meg s ezáltal nem lesz kitétetve a változó kormányok jó s esetleg rosz akaratának, hanem a beczikkelyezés által megnyeri egy országos törvény minden garancziáját. Adja Isten, hogy úgy legyen.

Ezek után az atyafiságos szeretet melegével üdvözölve egyh. főtanácsunknak egybegyült tagjait s az előttünk álló tanácskozásokhoz kitartást, személyi tekintetek nélkül mindenben egyházunk közérdekének szem előtt tartását és az eltérő nézetek között egymás véleményének kölcsönösen tiszteletben tartását kérve és remélve — jelen egyházi főtanácsunkat ezennel megnyitottnak nyilvánitom.

Az Egyházi Főtanács ülésein elintézett ügyek.

A f. évi egyházi főtanács ülései nem voltak épen oly népesek, mint azt az utóbbi években megszoktuk. Erre bizonyára befolyással volt az, hogy a Mátyás király lovas szobrát a gyűlés előtt két héttel leplezték le Kolozsvárt. Ekkor egyh. tanácsosaink közül többen résztvevén az ünnepségen, nem jöttek ismételten vissza Kolozsvárra. Azonban, bárha a gyűlésen megjelent tagok száma nem volt is oly népes, mint máskor, a jelenvoltak derekas munkát végeztek. Főtanácson aligha került valaha annyi tárgy elő, mint most s ezek között többet alapvetőnek tekinthetünk egyházunk életében.

A gyűlés *négy* napon át tartott, okt. 26., 27., 28. és 29. napjain s a következő ügyek intéztettek el.

Az elnöki megnyitó és a tárgysorozat megállapítása után felolvastattak a püspöki és az E. K. Tanácsi évi jelentések, melyeket az E. Főtanács jóváhagyólag tudomásúl vett és kineveztettek a különböző főtanácsi bizottságok.

Ifj. Pataky László küküllőköri rendes és Járay Róbert tiszteletbeli felügyelő gondnoki állásában megerősíttetett.

Jakab Gyulának udvarhelyköri felügyelő gondnoki és Ulár Pálnak a pénztári ellenőri állásáról történt lemondása elfogadtatott.

16 alapító levél jelentetett be, melylyekkel az illetők különböző egyházi és iskolai czélra tettek kisebb-nagyobb alapítványt. Oly szép jele ez egyházunkban és az iránt nyilvánúlt áldozatkészségnek, hogy örömmel kell e helyen is feljegyeznünk a kegyes alapítók neveit. Ferencz József püspök és neje, id. Daniel Gábor, br. Petrichevich-Horváth Kálmán, Szentiványi Gyula, Benczédi Gergely és neje, Péterfy Zsigmond, unitárius leányok, bölöni egyház község, sz.-keresztúri népbank, Józan Miklós, br. Kemény Gézáné, Gál Elek és neje, néhai Benczédi Ferencz barátai, Deréky Gyuláné, az 1860. és 1885/6. évben végzett osztálytársak.

Az E. Főtanács a maga részéről is kifejezte hálás köszönetét a nemes szivü alapítóknak.

Az E. Főtanács elismerését fejezte ki nyugalomba vonulása alkalmából Benczédi Gergely főgymn. tanárnak 36 évi hiv és lelkiismeretes szolgálatáért és fájó részvétét László József sz.-keresztúri tanár elhunyta felett; nyugalomba bocsátotta Csegezi Károly csegezi énekvezért.

A pénztárvizsgálatokról és a gazdaságokról szóló évi jelentések tudomásúl vétettek. A gazdasági számadások és a gazdaságok állapotának megvizsgálására kiküldött bizottság észrevételei kiadattak az E. K. Tanácsnak, hogy azok figyelembe vételével a szükséges intézkedéseket haladéktalanul tegye meg.

Az 1901. évi különböző számadások elfogadtattak s az 1903. évi költségvetések megállapíttattak.

Néhai Koncz Judith több mint 12000 K és köröspataki néhai Téglás Mihálynak a kolozsvári kollegium javára tett alapítványa kérdésének teljes rendezésével s azoknak 1903. szept. 1-én leendő életbeléptetésével az E. K. Tanács megbizatott.

Egyházunk az 1902. évre 15800 K. rendkívüli államsegélyt kapott „az egyházi alapok gyarapítására." Ez összegből 1000 K. a belső emberi, 800 K. a kebli tanári nyugdíj-alap javára utaltatott ki, 14000 K. pedig az egyházközségek konferens tartozásai törlesztésére fordíttatott.

Küküllőkör azon indítványára, hogy kérjen egyházunk 150000 K. egyh. közigazgatási államsegélyt, az E. K. Tanács előterjesztésére, tekintettel arra, hogy ez ügyben a püspök úr a szükséges adatokat már korábban begyüjtötte s a tervet elkészítette volt, megbizatott a további szükséges intézkedések megtételével az E. K. Tanács.

Ugy szintén az E. K. Tanácsra bizatott az is, hogy sz.-keresztúri gymnasiumunknál a 6-ik osztályt beállítsa s e végre a szükséges építkezéseket megtehesse, uj tanerőkről gondoskodják.

A tordai iskolai épület további 4 évre az eddigi feltételek mellett újra haszonbérbe adatott az államnak polgári fiuiskolai czélokra.

A bányabükki birtokot a Koncz alaptól a Berde kezelési alap átvette.

A sz.-keresztúri tanárok fizetési fokozata addig is, míg az a 6-ik osztály beállításának kérdésével teljes megoldást nyerne, úgy rendeztetett, mint az állami tanároké.

Az E. K. Tanács jelentése szerint a főtanácsi ülésig az új

kollegium építése került	1139515 K. 57 f.
a régi átalakitása	51066 K. 91 f.
együtt . .	1190582 K. 48 fbe.

Azonban a számadásokat lezárni s így a teljes költségeket pontosan kimutatni, mivel kiadások még mind merülnek fel, csakis 1902. év végén lehet. Egyházunkat a telekvásár és kollégiumi építkezés okán 812227 K. 28 f. adósság terheli, melyből ez ideig csak 200000 K. törlesztéséről van gondoskodás, a fennmaradó 612227 K. 28 f. törlesztéséről az E. K. Tanács a számadások lezárása után fog gondoskodni s az E. Főtanács elé előterjesztést tenni.

A jövő évi számadások, költségvetések, jelentéseknek és javaslatoknak a főtanácsi gyűlést megelőző megvizsgálására egy bizottság küldetett ki.

Dr Bedő Albert orsz. gyűlési képviselő egyh. tanács a múlt évben 100 K. pályadíjat tűzött ki egy absolute becsü, népszerü husvéti beszéd irására. Beérkezett 9 pályamű. Ezek közül 3 oly jónak találtatott, hogy a biráló bizottság szavazat többséggel döntött a „Hozsánna néked nagy mesterünk" jeligéjü pályamű javára. A jeligés levélke felbontatván, a 100 K. pályadíjat Ürmösi Károly h. jánosfalvi lelkész nyerte el.

Dr. Bedő Albert képv. egy. tan. ujabban 100 K. pályadíjat tüzött ki, a már ismert feltételek mellett, egy pünkösti egyh. beszéd irására.

„Duna-Tiszamenti egyház kör" név alatt a királyhágon tuli egyházközségekből uj egyházi kör alakíttatott. A tisztviselők megválasztatásával az E. K. Tanács bizatott meg. Az új egyházkör egy egyházi és egy világi képviselőt küldhet az E. Főtanácsi ülésekre.

A toroczkói egyházközség saját kérelme alapján továbbra is püspöki vizsgálat alatt hagyatik.

A kolozsvári és sz.-kereszturi tanárok azon kérését, hogy a kebli tanári nyugdíj alapból adassanak ki azok az alapok, melyek a tanári özvegyek és árvák javára tétettek mintegy 36000 K. összegben, vagy pedig szakíttassanak ki és kezeltessenek külön az ők özvegyeik és árváik javára, az E. Főtanács nem találta teljesithetőnek.

Kimondatott, hogy a lelkészek fizetésüknek 1200 K.-án felüli emelkedése után 1600 K.-ig az 5%-ot 1902. évre vissza menőleg is tartoznak befizetni a belső emberi nyugdíj intézetbe.

Kisebb nagyobb módosítással elfogadtattak a következő szabályzatok, *a)* az egyházközségek és egyházkörök szervezését, *b)* a lelkészi nyugdíj intézetet, *c)* a gazdaságok kezelését, *d)* a kölcsönadást, *e)* a kebli tanári nyugdíj intézetet, *f)* a papnevelő intézet szervezetét, *g)* a kollegiumi internatust és konviktust illető szabályzatok. Sőt az egyes szabályzatok okán az egyházi törvény I. része is módosítás alá vétetett s a módosításoknak a törvénybe való beillesztésével és a még szükséges módositásokra vonatkozó előterjesztéssel megbizatott az E. K. Tanács.

A központi pénztárnok fizetése évi 2400 K. összegben állapíttatott meg s pénztárnoknak ujabbi 5 évre megválasztatott Benczédi Gergely.

A jószág felügyelőség megszüntettetvén s helyébe 1903. jan. 1-től kezdve a gazdasági bizottság jövén, ennek elnökéül megválasztatott br. Petrichevich-Horváth Kálmán főgondnok úr, tagokul: Kolozsvárról Molnár Sándor, Benczédi Gergely, Benkő Mihály, Gyöngyösy Béla és vidékről Szentiványi Gyula és Daniel Lajos egyh. tanácsosok.

A jószág igazgató megválasztása a szabályzat szerint az E. K. Tanács hatáskörébe utaltatott. Eljárásáról azonban megerősítésre előterjesztést teszen az E. Főtanácsnak.

A pénztári ellenőri állásnak *könyvelő ellenőri* állássá leendő szervezése és ideiglenesen egy évig a betöltése az E. K. Tanácsra bizatott.

Belső emberi nyugdíj és kongrua pénztárnokság Csifó Salamonra bizatott.

Papnevelő intézeti dekánnak megválasztatott 4 évre Boros György tanár.

A III. foku fegyelmi biróság tagjai egy évre ujra meghagyattak állásaikban.

Egyházi tanácsosoknak megválasztattak Lőrinczi Dénes lelkész, dr. Nagy Zoltán és dr. Ferencz József ügyvédek.

A fogarasi leány egyházközség Héviz és a kőhalmi Datk mellé csatoltatott.

A hetesi, füzes gyarmati és petrozsényi leány egyházközségek alakulása s a polgárdii, illetve a hódmező-vásárhelyi és abrudbányai anyaegyházközségekben való csatlakozása jóváhagyatott. Egyszersmind felhivatott az E. K. Tanács, hogy tegyen előterjesztést Marosmentén egy unitárius lelkészi állás szervezésére vonatkozólag.

Az államsegélyből, br. Baldácsy, Dávid Ferencz, Kovács Dénes, Berde- és Zsuki alapokból a segélyek kiosztattak.

A tanügyi jelentések tudomásul vétettek és a hiányokra vonatkozólag intézkedések tétettek.

Böződnek és B.-Köröspataknak kepeváltási tervezetei az E. K. Tanácsi javaslat értelmében hagyattak helyben.

Adósságok töröltettek néhai Nagy Lajos lelkészről, Fábry Józsefné, Balló Lászlóné és Stark Alajosnéról. A belső emberi nyugdíj intézet tagjai közül tekintettel, hogy még a beiratási díjat se fizette be, töröltetett Fodor Ferencz.

Legalább is egy unitárius tábori lelkészi állás szervezése iránt, mivel az E. K. Tanács eddigi eljárásai nem vezettek eredményre, kérelmezni fog maga a Főtanács a vallás- és közoktatásügyi minister útján a közös hadügyminiszterhez.

Maroskör indítványa a zsinattartások helye és költségei fedezésére vonatkozólag érdemleges határozathozatal előtt kiküldetik az egyházköröknek véleményes javaslattételre.

A jövő évi zsinat helyének és idejének a kitűzésével az E. K. Tanács bizatott meg.

Csifó Salamon.

A mi vallásunk czélja.*

— Egyházi beszéd. —

Alapige Máté V. 17: „Nem jöttem, hogy a törvényt eltöröljem, hanem inkább, hogy azt betöltsem.“

Mikor huszonkét évvel ezelőtt szent vallásunk iránt dobogó szivvel, odaadó lelkesedéssel a theologiai pályára léptem s az első egyházi beszédformát megirva, a komoly észrevételeket kipirult arczczal, sebesen dobogó szivvel végig hallgattam: megdöbbentem egész lényemben s kérdeztem magamtól, kérdeztem tanítómtól: Hát hol van a mi álláspontunk? Hát nekünk nem szabad nézetet nyilvánitani? Hát nekünk nem szabad kimondani azt sem, mit szivünk sugall, értelmünk hangosan követel?

S még később is, mikor hallottam a figyelmeztetést, hogy ovatosan kell bánni a dogmával, a hitnézetek szembeállításával; mert azok kényes dolgok s aztán mennyi éneklő madár van a nagy természetben s mégis mily összhangot, mily bámulatos szép egységet tudnak teremteni együtt, gondolkoztam: hogyan lehet éppen nekünk unitáriusoknak így beszélni? Hogyan lehet éppen ma, mikor — Istennek hála! — nem kényszerítenek a dési egyezkedésre, s nem zárnak börtönbe, ha hirdetjük is: „Az Isten egy, megoszthatatlan!“ Miért nem hirdetjük inkább örökké, fáradhatatlanúl; még a háztetőkről is: Ebben nincs igazság, ezt ne kövesd! Ebben ne higyj, ez tévhit, ez babona s a XIX. s annál inkább a XX-ik század egyik szégyenfoltja, olyant hirdetni, melyben az sem hisz, a ki hirdeti azt.

S csak később, mikor az élet iskolájába kilépve, ott néhány küzdelmes évet eltöltöttem s a különböző hitnézetü embertársaimmal érintkeztem, a halhatatlan Channinget s általában szent vallásunk elveit bővebben tanúlmányoztam: vettem észre, hogy nagy igazság rejlik ama figyelmeztető szavakban; vettem észre, hogy a mi vallásunk czélja nem az, hogy romboljon; hanem az, hogy álljon arra az álláspontra, melyen hitünk fejedelme, a mi testvérünk, barátunk, példányképünk, az erény zászlóvivője, a jóság mintaképe, az Istenhez s mennyhez vivő út mutatója állott, midőn az irástudók s farizeusok

* Elmondatott az 1902-ik évi főtanácsi gyülés alkalmával Kolozsvárt, october 2?-án.

által megkérdeztetve hivatásának czéljáról: hogy vajjon nem akarja-e össze rombolni mindazt, mit Mózes és a nagy lelkü próféták teremtettek s az utókornak hátrahagytak; vajjon nem akarja-e azt mondani, hogy azok mind külső dolgok, s az emberiség teljesen új alapokra fektetendő — azt felelte: „Nem jöttem, hogy a törvényt eltöröljem, hanem inkább, hogy azt betöltsem!“ Csak ekkor értettem meg, hogy ezek a szavak épen szent vallásunk czélját jelzik. Csak ekkor tudtam meg, hogy a mi vallásunk kezdettől fogva nem az eltörlés, hanem a betöltés rendszerét fogadta el. Csak ekkor tudtam meg, hogy a mi szeretett vallásunk nem arra való, hogy egyenesen a más nézetü hitformákkal ellenkezzék; hanem arra való, hogy vezesse a más hitnézetüeket egy magasabb, egy tökéletesebb álláspontra, a hitnézetek magasztosabb, istenibb alkalmazására. Ker. hallgatók, szeretett kedves afiai! Az eltörlés s a betöltés óriásilag különböznek egymástól. Az eltörlés rendszerének elve az, hogy megszabadítson a rosz szellemektől, rosz szokásoktól. Rábeszéléssel, meggyőzéssel — ha szükség — váddal, nyilt, határozott véleményt teremtsen s összeromboljon mindent, a mi a multban rosz volt s az ó világnak romjain az új világot megteremtse. A betöltés rendszerének elve az, hogy a régi rosz eszmék és utak helyébe valami jobbat, valami igazabbat állítson, hogy legyőzze a tévelygést az igazság tanításaival, meggyőzze a rosszat a jóval.

„Az eltörlési rendszer — a mint egy kitünő amerikai pap mondja — már ösztönszerüleg arra irányúl, hogy a létező rendszerekben levő hiányokat fölfedezze“ s azokat halomra gyűjtse, ha lehet egy csapással, külső, hatalmas megrohanással megsemmisítse. A betöltési rendszer, végzi a szépet, a jót a nemest, a mint az van, nyomozza a régi tökélytelen eszmék és szokások érdemeit s arra törekszik, hogy telyessé tegye a tökélytelen eszmét vagy cselekedetet. Az eltörlés seper mindent kegyetlenűl. Nincs benne szív, nincs kegyelem, nincs irgalom! Elfeledi, hogy a rossz gyakran vált jóvá. Az eltörlés tagadásokból, ellenmondásokból szőrszálhasogató kritikából táplálkozik s mindezt nagy lármával végzi, de munkája mindig felületes s ideiglenes értékű. A betöltés módszere ellenben lassu, csendes, nem lármás, szerény, megalázkodó; de befolyásában magasztos átalakító. Észrevétlenűl foglal helyet a szivekbe, hogy a régi formákba és szokásokba új és magasabb szellemet öntsön, észrevevén, hogy az új és régi szükségszerű és életerős rokonságban vannak, mint a jó apa az ő gyermekével, hogy a régi táplálja és védi az újat, az új építi és növeli a régit.

Szeretett kedves afiai! Az Idvezitőnek az a mondása, melyet ma alapigéül vettem, hitem szerint szent vallásunk czélját jelzi; mert a mi vallásunk, azt tartja csak igaznak, helyesnek, szentnek, jónak és tökéletesnek, a mit az Idvezitő maga mond, a mit az ő szavával, magasztos szellemével, önmegtagadó életével, önfeláldozó halálával összhangzásba lehet hozni.

S mert ezt így hiszem, vallom, jöjjetek, nézzük meg az alapigék nyomán: 1-őr Miként felelt meg az unitárius vallás az Idvezitő ezen elvének a multban? s 2-or miként véli azt teljesiteni a jövőre?

A mig ezeket egyszerüséggel, de buzgó lélekkel, megalázkodva, de el nem csüggedve, több jó igyekezettel, mint tehetséggel kifejteném, nyerjem meg — szeretettel kérlek nyerjem meg — a becses figyelmet!

I.

Oh csak az a mult ne lebegne folyvást szemem előtt! Mennyi sóhaj, mennyi fájdalom, mennyi könny van ott följegyezve! Milyen szegénység, szükölködés, nélkülözés, éhség, inség! Mennyi lemondás, önmegtagadás, önfeláldozás, rabszolgaságra való kényszerités, okmány aláirás, mely nem szivünkből, nem meggyőződésünkből származik!!

Oh, de ha ilyen is az a mult, hadd lebegjen folyvást szemeink előtt! Mert, ha ott van is a dicsőséges, gyönyörü szép kezdetnél, a lelkesítő mellett a lehangoló, a bátorító mellett az elcsüggesztő: ott van a magasztos, minden időkre illő szó is kimondva „Mindenki azt a vallást kövesse, a mi neki tetszik, mert a hit Isten ajándéka s azt erőszakolni senkire nem lehet!“ Hát van-e ezekben a szavakban romboló szellem, mindent elseperni akaró ujitás?! Hát nem látszik-e ezen — a mint egy szónokunk mondja — „a lelken az alázatosság átvonulása?!“ Nem látszik-é, hogy mi nem rombolni akartunk a multban, hanem épiteni? S mégis — fájdalom! nemcsak a XVI., hanem még a XIX. században is, még egy különben felvilágosult helvéthitü tudós is: a mi vallásunkat — „egy a rendes kerékvágásból kizökkent képződmény-nek állítja.“ Nem! az unitarizmus, — a mint örök emlékezetü nagy tudósunk mondja — a jövő vallása Az a munkás nemzedék hatalmas ösztönét egy nemesebb jövő fejlődéséhez alkalmazza. Nem keresi az az újságot a multban, csak a megújitást Tudja, hogy a rombolás vagy szívtelenséget, vagy erőszakos visszahatást szul, s mikor születése pillanatában csaknem mindjárt óriási hatalomhoz jut — milyenben volt mindig s van jelenleg is a magát egyedül üdvezítőnek nevezni szerető egyház, melynek egyházi feje még a XX-ik században is ki meri mondani, hogy „protestansokkal, eretnekekkel nem társalog,“ mikor a fejedelem s e szabad, független s vallástürelem tekintetében akkor az egész világot felülmuló ország hatalmas urai eszméinek meghódolnak: akkor sem érvényesíti hatalmát külsőleg; hanem a jövőre s a lelkiismeret-szabadságra utal; tudván, hogy a jót először jobbá kell tenni s úgy lerombolni a rosszat!

Nagyérdemü gyul.! Nem nagy dolog föllépni egy társaság ellen s szidalmazni azt önzéséért, bigottságáért, vagy közönyéért, hogy talán még bünösöbbé, önzőbbé, hitetlenebbé, tartózkodóbbá tegyük, hogy megtámadjunk valamely idő által szentesitett rendszert, eszmét, vagy szokást, hogy aláássuk, hogy elnyomjuk azt. De oda állani a tettek mezejére, mutatni a nemeslelküséget, mikor mindenki elle-

nünk van; mikor mindenki rosz szemmel néz reánk; mert rombolóknak, ujitóknak tart; mikor oly nagy a gyülölet ellenünk, mint felhő a beborult égen: ekkor ébresztgetni az igazságkereső, igazságszerető ösztönöket, hirdetni a határozott véleményeket, egy nagy erővel, egy nagy hatalommal szemben is nyiltan és egyenesen a lelkiismeret szabadságára hivatkozni, akkor, mikor a Loyola tervei, nézetei nyügözik le erősen a lelkeket. Bizony ez lassu, bizony ez nehéz munka!

Igaz, hogy ez a nemes munka, s a ki ezt végzi, mondhatja a nagy megpróbáltatásokon átment s meg nem tört apostollal: „Tudok megalázkodni és tudok bővölködni is," de mondhatja egyszersmind hitünk fejedelmével a nagy mesterrel: „Az én igám terhes, de gyönyörüséges!" mert ez a munka a nemesebb képességeket foglalja magában.

S nem látjátok-e szomoru, de magasztos történelmünkből, — a mit ma bámulunk, hogy is tudtak megállni bizton, nem remegve — nem látjátok-e, hogy „hősi lemondással, Krisztusi önmegtagadással" ezt a munkát az unitárizmus megtette. Nem látjátok-é, hogy ez nem romboló, nem türelmetlen, nem kiméletlen, hanem betöltve a törvényeket s az Idvezitő dicső, magasztos nyomdokain járva: szelidséget, szeretetet, vonzalmat, türelmet és egy jobb jövőbeni reményt fejez ki. Nem érzitek-é, hogy a multban minden váddal, minden rágalommal, kicsinyléssel, lenézéssel szemben, fölemelt fővel, igaz lelkiismerettel mondhatja a nagy Mester szavait: „Nem jöttem, hogy a törvényt eltöröljem, hanem inkább, hogy azt betöltsem!"

Nem tudjátok-é, hogy az unitárizmus születésének első pillanatjától fogva sohasem kereste a heves szakadást, nem kereste azt, hogy ellenkezést teremtsen a más hitnézetüekkel szemben.

Szomszédai, idősebb társai, gyakran vádolták, gúnyolták, kicsinyelték, lenézték, de ő megvolt rendszerint lelkében nyugodva, ha e szidalomra hallgatással felelt s mikor meg a hallgatásért szidták, hogy: „Nekem nem felelsz-é" akkor is türt, mert az nem volt soha türelmetlen a visszatorlásban, vagy ellenkező a támadásban.

Állhatatosan megerősitette helyzetének meghamisitatlan logikáját, megtestesitette évangeliumának éltető igazságait. Sohasem gondolt arra, hogy ledöntse az orthodoxia reszkető czitadelláit állitásai és érveivel, sem pedig tisztább, valódibb hitnézetei s szentebb reményeivel, melyeket keblében táplált, s melyek őt éltették. Sohasem törekedett arra, hogy leromboljon egy eszmét, vagy szervezetet, melyben lappangó igazság vagy jó van. Arra törekedett, hogy nógassa azt a lappangó jót, hogy elősegélje annak növekedését s hogy bevigye abba az új eszmék kovászát. Igen ker. hivek! a mi szeretett egyházunk reformja gyökeres, mert a nagy Mester szerint reformál, győzelmei ártatlanok, hallgató győzelem. Igazságossága kivett a bűnből, állandó szeretete megölte a félelmet, halhatatlan reménye legyőzte a halált, mert ő nem jött, hogy a törvényt eltörölje, hanem inkább, hogy azt betöltse. De lássuk

II.

Miként véli azt teljesiteni a jövőre nézve?

Ha valamelyik felekezet hivatkozhatik büszkén s elmondhatja, hogy szóban, tettben az Idvezitő tanitása szerint igyekezett élni: bizonyára önérzettel mondhatjuk mi, hogy nem tértünk el az Ő tanaitól, mert mi az evangéliumi följegyzésekben az előadás aprólékos részleteinek kizsákmányolása helyett magát a Mestert szavaiban és tetteiben tartottuk követésre méltónak. S ezért van az, hogy hitnézeteinkbe nem csuszott be annyi tévely és félreértés, mert mi nem bántuk — a mint egy névleg nem unitárius, de minden beszédében teljesen unitárius protestans szónok mondja: hogy a héjt, a pozdorját hadd vigye az idők szóró lapátja, csak a valódi mag, az élő igazság s éltető eszme maradjon. — Ezért van az, hogy szeretett vallásunk nem fél a kor haladásától, sőt napról-napra erősebb, hatalmasabb támaszt nyer a kor eszméiben.

Oh milyen boldogság e vallásnak papja lenni, eszméit, örök, megdönthetlen igazságait hirdetni s ugyanakkor érezni a szív, az ész és a lelkiismeret helybenhagyó érzetét! Oh milyen boldogság egy unitárius embernek a természettudomány tanitójának lenni, ki hirdeti a tudomány vívmányait s ugyanakkor érzi is, hogy az a tudomány az ő vallásnézetével nem ellenkezik! Oh milyen kibeszélhetetlen boldogság, mikor egy ilyen adhatja elő a történelmet, az emberiség rohamos haladását, a nagyszerü történelmi mozzanatokat, fordulatokat, a szabadság, egyenlőség, testvériség dicső magasztos vivmányait!

Nem érzitek-é kedves lelkésztársaim a boldogságot, mikor az Idvezitő meghamisitatlan tudományát hirdetitek, s ugyanakkor bensőtökben érzitek, hogy a mit hirdettek, azt hiszitek is. Nem érzitek-é e fölvilágosult százévben a fölemelő érzést ker. hivek! hogy minő boldogító e hitben élni, ennek elvei szerint cselekedni?!

Oh bizonyára, nemcsak, mint édes magyar hazánknak, egytől-egyig hű gyermekei, hanem, mint szeretett egyházunknak buzgó tagjai is mondhatjuk a költővel: „Ha végig nézek vallásomon, Arczom hevül, szivem dobog. — Kimondom édes büszkeséggel, hogy unitárius vagyok!“

Azonban ez örömérzet, ez a meggyőződés nem arra való, hogy elbizzuk magunkat, hanem csak arra való, hogy szilárdan, tántorithatatlanul, de szerényen álljunk szent vallásunk elvei mellett. Jövőre sem törekszünk, hogy zajosan, mellünket verve hirdessük elveinket a háztetőkről, ámbár véka alá rejteni sem akarjuk. Bele nyugszunk — szivvel lélekkel belenyugszunk, hogy egyesüljünk minden jóval a mi a multban volt, hogy uj szellemet öntsünk ebbe, mélyebb harmoniát lehelljünk s magasztosabb gondolatot s reményt ébresszünk minden eszményi iránt és a mint halhatatlan Channingünk mondja:

„semmi egyebet nem tartunk lényegesnek, csupán azt, hogy szivünk lelkünk és életünk szentelje magát egyszerüen és kiválóan Istennek és az ő szent akaratának.“

Keressük a valódit és az igazat minden hitnézetben s arra igyekszünk, hogy az igazságot a tévelygő emberek előtt tiszta és megostromolhatlan világosságba helyezzük s igy üdvözöljük a kritikát, mely napról-napra inkább és inkább elzárja előttünk a régi hitnézetek eredetét, az illusió és tévelygés forrásait. — Üdvözöljük nem azért, mert az romboló, hanem azért, mert az nagyon is átalakitó hatású. Üdvözöljük a tudomány növekedő világát, a világegyetem törvényeinek fölfedezését, nem azért, mert az lerombol régi és magasztos véleményeket, hanem azért, mert az valódibb, tisztább, szentebb eszméket ad az Istenről s az ő Gondviselésének munkájáról, ihletettebb, bátoritóbb nézeteket az emberről s magasabb, vonzóbb reményeket az égről.

E hitnézetünk, e szilárd, határozott meggyőződésünk mellett hasztalan vádolnak ezzal, hogy az unitárismus alkudozó theologia, mert az elég független, bátor, határozott és sohasem tért el a Krisztus tanaitól. De nem akarunk lármázók, kérkedők, önbálványozók lenni jövőre sem, mert nem akarunk vakok lenni a tudomány iránt, közönyösek mások érdemei iránt, vagy kérkedők a mi elveinkkel. Arczunkat a jövő felé forditva, megtartjuk mindazt a bölcseséget és tapasztalatot a multból, mely jó és valódi hangot bizonyit, tudván, hogy: „egy theologiának, melynek nincsen régi igazsága, épen oly közel van végitélete, mint annak a theologiának, melynek nincs új igazsága.“ Össze akarjuk kapcsolni az Isten igaz imádását a fölfedezés szellemével, a szokás állhatatosságát és erejét a napi ihletés örömeivel. — Előjele akarunk lenni jövőre is az új eszméknek s védője a régi bebizonyult erényeknek s szent reményeknek, mert: „Nem jöttünk, hogy a törvényt eltöröljük, hanem inkább, hogy azt betöltsük.“

* * *

„Nem jöttem, hogy a törvényt eltöröljem, hanem inkább, hogy azt betöltsem.“ Értitek é mit jelentenek az Idvezitő e szavai? Hiszitek-é, megvagytok-e győződve lelketek mélyében a felől, hogy ezek a szavak, a mi szent vallásunk czélját jelölik? Hiszitek-é, tudjátok-e, hogy szent vallásunk a multban nem a rombolásra, hanem a teljesitésre törekedett s erre törekszik jövőben is? Tudjátok-é, hogy ez nem tagadó vallás, csak új és élő igazságokat lehell a régi elviselt formákba, elüzi a babona követeléseit s visszahelyezi a vallás valódiságait.

Ha hiszitek, ha tudjátok, ha megvagytok győződve: akkor előre bátran! Hadd mondjanak bármit ellenfeleink! Hadd mondják bár, hogy a mi vallásunk tagadó vallás volt a multban s az a jelenben is: mi csak álljunk meg ezen erős alapzaton, melyen a pokol

kapui sem diadalmaskodhatnak többé! Hadd ragaszkodjék az egyház egyik nagy ága a tárgyak imádásához, hadd vitassa az egyház tekintélyét, a pap csalhatatlanságát, a bünről való feloldozást, a bünbocsánatot, a képek előtti hajlongást, vagy legújabban az úgy nevezett szent képek könyhullatását, egy darab kenyér, vagy ostya imádását!

Hadd ragaszkodjék az egyház másik nagy ága a személyek imádásához, hadd hirdesse, hogy az Isten-Krisztus által jön csak az ember üdve, a nélkül, hogy erre befolynánk, hogy ezért munkálkodnunk kellene!

Kicsiny egyházunk haladjon a mindig haladó tudománynyal s jelképezze a szellem imádását, öszhangzásba hozza a lélek törvényeit a természet törvényeivel, tudván az apostollal, hogy az „örökkévaló Isten nem lakozik halandó kézzel csinált templomokban, hanem az öntudatos kebelben, mert benne élünk, mozgunk és vagyunk." Amen.

Fazakas Lajos,
nyárádszentmártoni unitar. lelkész.

Egyháztörténelmi adatok.

CXLVII.

A kolozsvári unitárius templom elvétele.

Már-már kétszáz éve e gyászeseménynek, mely egyházunk erejét sok időre megtörte. Az absolutismus sötét napjaiban csak a néma fájdalom beszélt a szívekbe rejtett bús emlékekről. Most, mikor teljesebb szabadságunk van szókimondásra s a talán igen élénk visszaemlékezés sem vétetik a hatalomtól felségsértés bűne gyanánt: ideje, széttekintenünk múltunk fenmaradt emlékei közt, hogy a levonható történeti tanulságot annak idején hiven és igazán állíthassuk utódaink elé.

A kolozsvári főtéri templom elvételéről lássuk először is egy katholikus történetíró tanúskodását.

Kolinovics Gábor „*Commentariorum de Rebus Ungaricis libri XIII*" czímű kéziratban maradt munkájában a XVIII. század közepén így nyilatkozik a kolozsvári unitárius templom elvételéről:

1715. Steinvillius pariter Transilvaniae Praefectus Claudiopolim roborat, atque primarium ibidem Templum indubie iussu Caesaris eiectis aegre, quibus ultra seculum servierat, Arianis, seu Vnitarÿs ad Romano Catholicos transfert debito ritu consecrandum. Castellum, quod Urbis tutamini sit, inchoatur erigi. (Liber X. pag. 451.)

1716. Appropingvanti, de quo diximus, Martonffio Praesuli gratulabundus occurrit populus Transilvaniae Catholicus, et eo prorsus temporis intervallo Steinvillius Prid. Cal. Apr. Claudiopoli Templum honoribus Divi Michaelis Archangeli per Sigismundum Imperatorem opere magnifico exstructum assumptis in tutelam VI. gravioribus equitum turmis, Vnitarÿs a quibus integro iam seculo profanabatur, vi eripit, quod amplo comitatu IV. Non. Apr. ingressus Episcopus ritu solenni peragit Sacra, vetustam simul hanc aedem Divinis Obsequijs postliminio dedicat.

Horum audita fama, superintendens Albensis Reformatus, par anteversurus fulmen, relictis Basilica, et Gymnasio cum Scholaribus in Craconem pagum ad viduam Ladislai Teleki coniugem se subtravit. (Liber XI. pag. 500.)

Azután elmeséli a jámbor krónikás, hogy a gyulafehérvári bazilika, melyet most a katholikusok maguknak visszafoglaltak, még a kegyes Antonius Pius idejéből maradt fönn, tehát még a rómaiak építették bizonyára a római katholikusok számára. Azután az első magyar szent király javíttatta ki s 24 kanonokkal ellátott collegiumot állított melléje. 1556-ban vették el az eretnek fejedelmek alatt s azóta a reformatusoké. — Mely előadásban a hány állítás, éppen annyi a valótlanság.

Különben Kolinovics történetírói értékét legjobban saját maga mutatja be a legtalálóbb megvilágításban. Commentariusait bevégezve a „Finis“ után a sancta simplicitas e kegyesnek tetsző, de inkább együgyű óvását iktatja be:

„Quidquid hic contra Fidem Catholicam, statuta Superiorum, Bonos mores et Legitimam Potestatem dictum, factumque; id dictum, factumque ne esto“.

A budapesti egyetemi könyvtár eredeti kéziratából közli

KANYARÓ F.

CXLVIII.

Désfalvi nemesek egyházi adója.

Országos pestis és éhség elpusztitván Désfalva magyar lakosságának nagy részét, a pap és mester fizetése erősen megcsökkent. Ezt látván a birtokos nemes urak, önként felajánlt évi segedelemmel sietnek az egyház szükségeinek fedezésére.

Mü az ide alább subscribált, Küküllővármegye Désfalvi unitaria ecclesiának nemesi rendből álló tagjai, adjuk emlékezetire mindeneknek, a kiknek illik, mostaniaknak és jövendőbelieknek ezen irásunk által, hogy midőn bonafide et conscientia consideráltuk volna, mely fogyatkozott állapotra jutott itt való kiesiny ecclesiánk a közelebb eltölt esztendőkben Istennek igaz itéletéből édes hazánkon általáltalment pestis miatt, meghalván közöttünk nemes és paraszt sze-

mélyekből álló tagjai, úgy a fonnyasztó éhség miatt elidegenedett paraszt lakosoknak is számok megkevesedvén, látnók, hogy az eddig köztünk observáltatott usus szerént nem elégségesek a megmaradott kevés számu közrendből álló hallgatók az ecclesiai mindenféle szükséges épületeknek csinálására és megtartására, hanem ha mü is in nobilitari statu constituti unanimi zelo concurralunk azoknak végben vitelében.

Hasonlóképpen ponderálván azt is, hogy a pap béri is kiváltképpen mind a béradó emberek száma megapadásával, mind penig a dézma quartájának, melylyel ennek előtte nagyobb részint a pap fizetése pótlodott, megcsonkulásával, a nemesség colálván a határon levő dézmás földeknek nagyobb részét, annyira diminualodott, hogy tisztességesen a papunk nem subsistálhat az ecclesiai szolgálat mellett. Ezen defektusoknak orvoslására christiana pietate moti Istenünkhöz tartozó devotiónkból condescendáltunk az ide alább megirt punctumok szerint való constitutiónkra.

Elsőben, hogy minden ecclesiai szükséges épületek u. m. templom, harangláb, pap és mester házai és egyéb azokhoz kivántató épületek és kertek épitésére és ujitással való megtartására és gondviselésére tartozunk mi is nemesekül a községgel concurrálni, úgy, hogy mikor vecturával kívántatik vecturával, mikor penig a gyalogszeres kévantatik, aszerént küldjön kiki közülünk a dologra alkalmatos embert.

Másodszor. Azt is tapasztalván, hogy ennek a megfogyatkozott szegény ecclesiának semmiféle fundusa, melyből valami reditása és proventusa lehetne, melyből csak mit is templom vagy egyéb épületre fordithatna, nincsen, elfogyatkozván a szegénység is, a mely ennekelőtte az ecclesia földeit és szőlleit colálta, annyira, hogy avagy csak egy hat ökrös magyar ember sem találtatik köztük, oláh lakosokkal telvén be a falunak jobb része, mely miatt már azoknak colálására ís elégtelenek. Azért pro communi bono azoknak is elszántásában, vetésiben igértünk assistentiákat, melyet közülünk kiki tartozzék praestálni.

Harmadszor. Hogy a papunk is becsületünkre subsistálhasson és jobb szivvel is szolgáljon, szükségesnek itéltük fizetését ilyenformán jobbitani. Hogy valaki közülönk jobbágyos ember, capitatim adjon a papnak, ha istenes indulatjából többet nem akar adni, saltem három-három kalangya buzát, huszonöt kévéjével, mivel itt ezen földön ordinarie öreg és nem kis kalangyával szoktak élni; zabot egy öreg kalangyát, mustot két vedret. Az egyházi nemes ember penig buzát két öreg kalangyát, zabot is egy öreg kalangyát, mustot egy vedret. A paraszt ember is, nem az eddig való rossz szokás szerént, hanem ennek utána huszonöt kévéjével adja, mind buzát, mind zabot, mustot is egy vedret. Ugy a mesternek is mind buzát, mind penig zabot huszonöt kévéjével adják.

A ki kévéjében illendő buzát, zabot nem adhat, egy kalangya buzáért egy vékát, egy kalangya zabért két vékát tartozzék adni.

Ezt pedig ugy értve, hogy a kinek buzája, zabja terem, adja kalangyájában meg, különben adja vékájában, vagy pénzül, a mit a buza és zab ér.

A kinek hat veder mustja terem, adja meg az egy-egy vedret mind papnak, mesternek; a kinek penig annyi nem terem, fizessen pénzt, ejteliért hat hat pénzt, mivel nem igazság, hogy az eddig való rosz szokás szerént egy veder mustért nyolcz pénzzel tudja ki valaki a papnak szemét, egy kalangya zabért hat pénzzel; ugy a mesternek is. Fát mind papnak, mind penig mesternek capitatim adjon mind nemes s mind penig paraszt ember egy egy szekérrel. Annak felette esztendőnként a pap számára vettetünk el két kis köböl buzát a parochiához való földbe kétszeri szántásban, maga a pap adván a magot, melynek is elszántását, vetését mü nemes emberekül tartozzunk véghez vinni.

Negyedszer. Valóságos dolog, hogy más akármely religion való papok halottak felett különben nem predicálnak, hanem minden predicatioért egy-egy forintot tartoznak nekiek adni. Itt penig ajándékon kivánják akármely alávaló ember is aziránt való szolgálatot a paptól. Annak okáért a ki halottja felett predicáltatni akar, egy predicatioért tartozzék ötven pénzt fizetni; ha predicatiot nem akar tétetni, semmivel se tartozzék. Hogy penig a dolgok jobb renddel mehessenek elé:

Ötödször. Ennekutána a nemes emberek közül is legyen egy szentegyházfia, az minden ecclesiai dolgokban mind építés s mind penig egyéb oeconomia iránt egyetértsen a község részéről való egyházfival és a mely napot valamelyféle dologra rendelnek, azelőtt való nap a nemes embereket is praemoneálják és hirdessék a dologra akár munkával, akár penig gyalogszerben Arra penig rávigyázzanak, hogy a mit hat vagy hét, legfeljebb tíz ember is véghez vihet, az eddigvaló rosz szokás szerint, arra ne hirdessenek egész ecclesiát, hogy némelyik csak ott heverjen és nézze, mint dolgozik más ember; vagy pedig egyszer csak megmutassa magát és aztán elébb álljon onnat és azután vagy későre menjen elő, vagy ugyan elő se menjen és igy tökéletlenséggel másokat megcsaljon; hanem oszszák fel az embereket a dologra és ha egyszer egyik rendbeli kitölti, másszor más rendbelit rendeljenek, igazságosan reávigyázván, hogy minden ember igazán kitöltse. A ki szót nem fogad, akár nemes, akár paraszt ember legyen és vakmerőképpen elmulasztja: hatalma legyen az egyházfiaknak a vármegye constitutiója szerint egy forintig megbüntetni, excepto, hogyha kivel elmulaszthatlan akadálya mulasztatná el, idején tegyen hirt, hogy rendelhessenek mást helyette, hogy a dologban fogyatkozás ne essék. Más alkalmatossággal penig töltse ki, a mit akkor elmulasztott, sub eadem poena. Az egyházfiaknak is ne legyen egyiknek is a másik hire nélkül az ecclesiai bonumokhoz vagy pénzbeli költséghez hozzányulni, vagy abból költeni, annál inkább maga hasznára fordítani.

Hatodszor. Takarodás idején közönséges végezés nélkül szabad

ne legyen buzáját, gabonáját hordatni, kivált paraszt embernek, se oláh, se magyar embernek három forint birság alatt, hanem elsőbben hordják bé a papnak mind bérit s mind quartáját, ugy a mesternek is bérit, más ecclesiákban usuált jó rendtartás szerint. A ki ez ellen cselekednék, a birságon kivül a kárt is exigálják az egyházfiak az olyan vakmerő embereken, hasonlóképpen azokon, kik a pap és mester bérit meg nem akarnák adni, executióba vehessék.

Mely rendelkezésünknek és constitutiónknak megtartására mind magunkat, mind penig universaliter minden successorinkat obligáljuk és obstringáljuk ez irásunk által. Datum in possessione Désfalva die 12 mensis May. ao 1721.

Ls.	*Simon Mihály*, mpr.	*Pataki Ferencz*, mpr.	Ls.
Ls.	*Simon János*, mpr.	*Boncza Ferencz*, mpr.	Ls.
Ls.	*Simon György*, mpr.	*Boncza György*, mpr.	Ls.
Ls.	*Belényesi Péter*, mpr.	*Lörinczi Mihály*, mpr.	Ls.

Kivül rájegyezve (Simon Mihály kézirása): A Désfalvi Unitaria nobilitas között való transactio az ecclesiai dolgok iránt. Egyszerü másolatból M.-Vásárhelyt, 1902. febr. 4.

Közli: Koncz József.

CXLIX.

A székelykereszturi algymnasium orgonája.

A székelykereszturi ifjuság zenét óhajtván tanulni, 1844-ben szétküldte az ekklezsia pártfogásával az alább közölt gyüjtő levelet, melyben egy orgona megszerzésének fontosságát hangoztatván, adakozásra hivja fel a patronusokat.

Tekintetes Ur!

Mit a hajdani irók emlitnek, hogy egy Orpheus vagy Amphion lantja zengésére a kövek megindultak, vadak megszelidültek, folyamok megállottak, úgy tetszik, mese, de a mit jelent, nem példa nélküli korunkban is; — mivel a musikai hangszerek egy leghatosb eszköz lévén az emberi hajlamok szeliditésére, azoknak nem egy kősziv lágyultát, nem egy dühös Saul lecsillapultát, s nem egy duló árvizként megindult kebel bánat-enyhültét köszönhetni. A legtöbb musikai hangszert a legmiveltebb népeknél látjuk; s midőn még a köznép is temploma szent butorai közé egy hármoniát, hangjával szivet emelő orgonát illeszteni törekszik, bizonyosan nem más az irány; hanem mint Jézus mondá, hogy: „Kövekből is szülessenek fiak Ábrahámnak."

A Székel-Kereszturi Unitár. Gymnásiumbéli ifjuság, e tudományoknak és erényeknek szentelt tavaszkorú nép, nemcsak egyéb

musikai hangszer, de még a közhasználatu Orgona gyakorolhatása nélkül is kéntelen ellenni mind a mái napig. E részünkről is napról-napra sajnosabban érzett hiány kipótolhatása lévén közóhajtásunk és törekvésünk, tiszteletteljes bizodalommal esdeklünk a Tekintetes ur segitő kezeiért is, hogy a midőn e nagyobb részint szent vallásunk nevendékei előmentére intézett szent vállalat a lelkesen áldozott helybeli Ekklesia erejét jóval feljülmulja, tapasztalt hitrokon indulatu uri pártfogásával áldozni méltóztasson. Mü is majd czélt érvén, létesülendő orgonánk hangjain lelkesülve imádkozandunk a Tekintetes Ur boldog és szerencsés életéért, a kik midőn magunkat Uri kegyébe és pártfogásába ajáljuk, örökös tisztelettel maradunk a Tekintetes Urnak

alázatos szolgái
a tanuló ifjuság.

Hogy a fentebbi kegyes jótettért esengés a helybeli gyengült értékü Ekklésia részéről is tisztelettel és bizodalommal tétetik, magam is hasonlag könyörögve, bizonyitom.

Péterfi Sándor m. k.
helybeli Lelkész.

Hogy ez Gymnas. és Ekklésia kérelme kézbe szolgáltatására nemes tanuló Bartalis József bizatott legyen meg, általam is bizonyittatik.

Sz.-Keresztur, 1844. Ápril 2-ikán.

Koronka Jósef m. p.
Rect Prof.

Külezim: Tarcsafalvi Tekintetes *Pálffy Lajos* urnak tisztelettel *Tarcsafalván*

Eredetije Tarcsafalván a Pálffy-család levelei között.

Közli: TARCSAFALVI PÁLFFY GYÖRGY.

A vallásos gondolkozás bővülése.

„Bizony édes a világosság és kellemes dolog a szemnek, ha látja a napot.“ (Prédikator. XI. 7.)

A mit az emberiség történetében haladásnak, emelkedésnek nevezünk, az mind a láthatatlan dolgok után való vágyakozásnak, a világosságra való törekvésnek és az ez irányban kifejtett munkának gyakorlati eredménye. Az elért, kivívott sikerek, ugyanis, nagyon ritkán elégitik ki az emberi lélek vágyait, — s nem mindig csak azért, mert ama kiküzdött czélok birása és alkalmazása megszokottá, közönségessé válik a mindennapi használatban; hanem mert a lélek, nagyobb tökéletességre törekvő munkája közben mindig lát hiányokat az addig elért sikerekben, melyeket benső ösztöne folytán kiegészíteni óhajt. S ez élet annyira telve van gazdag változatokban, fordulatokban; czéljai, melyeknek megfelelnünk kell, annyi irányban mutatkoznak, hogy azokon a lélek munkálkodási tere majdnem kifogyhatatlan. Ennélfogva a lélek munkája úgy a szellemi, mint a gyakorlati élet terén folytonos változásoknak van alávetve, mely változásoknak egyedüli mérték-adója a kiküzdött czélok által elért, vagy a sikertelen törekvésekben elveszített világosság. A fokról-fokra való haladás, a gyengébből az erősebbe, a kisebből a nagyobba való emelkedés, a botlásokból az igazságokra való jutás vonják meg e változások határait; s mint az öntudatlan természetben a téli szendergés a tavasz pompáját, a tavaszi zsendűlés a nyár és ősz gyümölcseit készítik elő — úgy öntudatos lelkünkben a változások által teremtett vágy, érzés, gondolat új munkálatai vezetnek minket bővebb világossághoz, nagyobb tökéletességhez. E törvény alól nincsen kivéve a léleknek földi életünket irányító, alapvető munkája: a vallásos gondolkozás sem. Mert az emberiség vallásos öntudata fokozatosan bővűl, s az így nyert világosság naponként rést üt az elavult meggyőződések kinai falán, hogy az elmohosodott helyeken is pezsdülő életet fejleszszen. S csodálatos, hogy éppen az a szellem, mely az embert tökéletese-

dési munkájában folyton és a legnagyobb erővel segíti, — a vallásos élet terén napjainkban oly nagy mértékü visszahatást szűlt, mint a milyennek még nem volt tanuja az emberiség. E visszahatás ama vallási féltékenységben nyílvánúl, mely a tudománynak eddig elért sikereivel, s különösen ama szellemmel, mely a tudományosan vizsgálódó férfiakat a világi jelenségek kutatásában vezérli, kibékűlni nem tud, nem akar. Naponként felzúg a panasz, hogy a vallás a tudomány tulságos igényei és sikerei miatt veszit ama régi tekintélyéből, mely legszebb díszét képezte. Már a mindennapi életbe, a nagy tömeg öntudatába is átmentek olyas meggyőződések, melyek a vallás és tudomány között sorompókat vonnak és így készítik elő amaz áldástalan harczot, melynek végeredménye nem lehet más, mint kudarcz mindkét oldalon. A kik ilyen meggyöződésekkel zavarják lelküket, a hatalmas tenger hullámzó, zavaros vizétől iszonyodnak el, a helyett, hogy a tisztán gyöngyöző forrás vizéből merítenének. Jó ideje már tehát, hogy a vallásos életet eme nagyon is közel érintő kérdéssel előitélet nélkül foglalkozzunk, — és keressük, ha vajon a tudomány terjeszt-e világosságot a vallásos érzésben?

Emlékezzünk csak vissza azon időkre, midőn a tudomány egyes kiváltságosok jogának tartatott, midőn az nem általános igazságok, hanem vallási dogmák szolgálatában állott. Akkor könnyü volt a feleletet ráhuzni egyes kérdésekre, melyeket a lélek tett föl önmagának, midőn a természet jelenségeivel szemben állott. Akkor könnyü volt a csillagok járásából, égi tüneményekből az emberi élet egyes mozzanataira való következtetésekben megnyugodni és azokat végleges igazságokul elfogadni, — mivel a dogmai tekintély rideg szabályain tulmenni örök kárhozat büntetésével tiltatott. Azonban e tudománynak nevezett valami nem bírhatott állandó tekintélylyel, mert az emberi lélek legtermészetesebb, legszentebb jogát rakta bilincsekbe — a független értelmi haladást. Ha a tudomány ma is ilyen szerepet vinne, akkor lehetne okunk a panaszra, hogy az a vallás ellenségévé szegődött. Mai felfolgás szerint azonban, a tudománynak az a czélja, hogy az ember tapasztalatai körébe eső jelenségekből általános elveket merítve, azokat a gyakorlati életben hasznosítsa. És minden egyes elv, mely a gyakorlati élettel összeegyeztethetőnek, az örök igazsággal összhangba hozhatónak bizonyúl — előttünk, mint törvény áll, melyet olyannak elfogadni kényszerü kötelességünk. A tudománynak tehát, röviden az a czélja,

hogy keresse az igazságot, mely egyedül terjeszti a világot a lélekben. És egy ilyen czél kitűzésével vajon az minő viszonyban áll amaz eszmékkel szemben, melyeket bennünk a lélek Istenről és az emberről alkot? Mutathat-e föl valami újat ama viszonyra vonatkozólag, mely a lelket a vallás útján Istenhez fűzi?

Tudjuk azt, hogy az emberiség évezredeken keresztűl élt olyan meggyőződések hatása alatt, mely szerint, ha valamely dolognak nem tudtak nyitjára jutni, kifürkészhetetlen titoknak nyílvánították, melyhez aztán közelíteni megszentségtelenítés nélkűl nem lehetett, hogy az emberiség hosszú időken keresztűl nyögte ama jármot, melyet egyesek az emberek fölött isteni jogon való uralkodásnak neveztek, s lett légyen igazság vagy visszaélés, mit mások elébe szabtak, az engedetlenség az isteni tekintély megcsorbitásának tekintetett. Tudjuk azt, hogy az emberek hajdan Istennek különleges teremtési munkálatokat tulajdonítottak, melyek szerint hatalmát szeszélyes csodákban nyílvánította ki. A tudomány az ilyen hiedelmekkel szemben keresi, kutatja a világi összes jelenségek között az okozati kapcsolatokat, s kutatásainak eredményeül a lélek elébe állítja amaz igazságot, hogy mindaz, a mi e földön az ember hasznára adatott, őneki világosságúl kell szolgáljon — világosságot pedig semmiféle titok nem nyújthat; hogy mindaz, a mi e földön igazságtalanságnak bizonyúl, ugyanaz kell legyen mindenhol, jöjjön bármily tekintély alapján; hogy az összes világi jelenségek mérlegeléséből semmiféle különleges teremtési munkálatokra nem következtethetünk, mert ilyen esetek ellenkeznének a dolgokban nyílvánuló örök renddel és törvényekkel. A tudomány nyomról-nyomra kiséri ama folyamatot, a mint a szemmel alig láiható kis sejtből határozott czélra törekvő élet fejlődik; a mint a kis gyermek érthetetlen hangja az ifjú ajakán zenévé, a felnőtt férfiban okos beszéddé válik — és eme folyamatból általános szabályúl állítja föl a tételt, hogy e földön minden életnek az örök fejlődés szerint kell alakulnia, emelkednie. A tudomány nem ismer kezdetet és véget, hanem fokozatos fejlődésen alapuló változást, átalakulást, mely a végső tökéletesség központjába vezet minden útat. A tudomány nem ismer kiváltságokat és kiváltságosokat, hanem kölcsönösségre, egyenlőségre, de különösen az egyéni teljes szabadság jogának tiszteletére tanítja az embert, melyek alapjai a békének és szeretetnek, mint a világosság, a haladás legerősebb terjesztőinek.

És itt van az a pont, hol a tudomány vizsgálódása egyezik

a vallásával, hol törekvéseik azonossága bizonyságot teszen czéljaik egységéről. Mert a vallás a láthatatlan dolgokban, éppen mint a tudomány a látható jelenségekben, keresi amaz okozati kapcsolatokat, melyek a naponkénti fejlődést, a tökélesedést a lélek előtt bizonyossá teszik — s mindkettőnek útja így vezet összes tudásunk és érzésünk kútforrásához. Míg a tudomány nagyon sok olyan dolgot tett világossá a lélekben, melyeken a vallásos érzés addig csak tapogatódzva haladhatott — addig emez utóbbi a tudomány által gyakran kételkedővé lett lélekbe öntött nyugodalmat. Hol van tehát az a veszély, mely a tudományban a vallásos érzést fenyegeti? Nem emelt-e föl az minket e földnek nevezett kis csillag határain túl milliomszorta nagyobb világok rendszerébe, melyekben egy örök hatalomnak ugyanazt a munkáját látjuk megtestesítve? Nem emeli-e az öntudatunk látókörét, midőn a sejtelemből tudásra, bizonyosságra vezet, midőn a rideg dogmák életet elfojtó bilincsei helyett a szellemi szabad fejlődés útjait nyújtja, hogy azokon keressük az igazságot és kövessük azt? A tudomány nem vett el egy szemernyit abból a hatalomból, melyet a vallásos lélek az isteni erő megnyilvánulásaiban föltalál; nem változtatta meg amaz egyetlen Istenség jellemét, melynek munkájából ered minden és a hová újra megtér a legbüszkébb bölcseség. A tudomány nem változtatta meg ama viszonyt, mely a szülőt gyermekéhez, a gyermeket szülőjéhez köti, — a mely viszonyból tanúlja meg mindenki az általános emberiséget tisztelni és szeretni és a közös, egymást segítő munkában találni boldogulási czéljait. A tudomány még nem rövidítette meg e földi életet, okoskodásaival nem szabott határt a koporsónál, hogy egy jövendő fejlődés elképzelhető ne lenne, hogy a szeretet és emlékezet hatalma össze ne kösse az élőt a holtakkal. És míg a tudomány a vallás eme legtőbb igazságainak nemhogy ellensége lenne, sőt törekvéseivel éppen azok legigazabb segítő társának bizonyúl — tisztelettel kell meghajolnunk óriási eredményei előtt. Mert bizony édes a világosság, mely rombolni kezdi amaz elavult doctrinákban való hitet, melyek Istent különválasztott, körülzárt helyzetben tanították létezni, honnan irgalmas szeretetét és boszuálló erejét derüs egekben és rémletes viharokban érezteti gyermekeivel; honnan akaratát és parancsolatait csak választott népekkel közli, míg a föld többi lakóit a kárhozat sötétségével sújtja. És bizonyára le fog romboltatni minden olyan hit, mely az emberiség vezéréül küldött Krisztusok életét és tudományát más

világi homályba burkolja; mely az emberiség ősatyjául olyan példányképet állit, ki, habár a tökéletes Istenség hasonmására teremtetett, a legelső kisértésnél elveszítette akarat-erejét, s bukásában magával ragadta ártatlan utódait. Le fog romboltatni minden babona, minden előitélet, minden igazságtalanság, mely nem keresi az igazságot, mely csak jogfosztásból tartja fenn áldatlan életét. Mindezeket túléli ama tökéletességre vágyó érzés, melynek czélja nagyobb látókőr terjesztése — és legnagyobb ereje éppen a folytonos terjeszkedés. S hiában igyekezünk eme terjeszkedés előtt bezárni lelkünk ajtaját, megakadályozni ama változásokat, melyeket a tudomány a vallásban koronként előidéz, mert ama két erő egymással szoros kapcsolatban intézi földi életünk sorsát. Mint a tudomány már egy közös családdá olvasztotta az emberviágot, megszűntette a faji, nyelvi szétválást — úgy el kell jönnie ama kornak, midőn e hatalmas családi frigyet minden elképzelhető vallás lényege: a szeretet fogja megszentelni. A vallás a tudomány segedelmével bizonyossá teszen előttünk minden igazságot, melyből lelkünk táplálkozik; az igazság pedig csak a világosságnak szolgál, mely békességben munkálva, életet, áldást fakaszt mindenütt Munkáljunk úgy, hogy naponként ez az élet bővüljön mi közöttünk. Adjuk lelkünket a jobb meggyőződés szolgálatába, mely mindnyájunkat közös munkára szólit a világosság, az igazság és tökéletesedés érdekében.

Lőfi Ödön.

Urvacsoraosztási beszéd.

Áldozatot tenni készülünk. Im előttünk a megterített szent-asztal, a mi legszentebb lelki oltárunk. Nem áldozati füst gomolyog az ég felé, hanem a kebel megszentelődött érzelmei emelkednek a legfenségesebb összhangban a magasságba, tudván, hogy Isten előtt: „csakis tiszta szív a kedves áldozat!“

Oh! drága kincs e szent asztal nekünk, mely a maga gazdagságát nem külső ékességében, hanem eszmei tartalmában bírja! A legfenségesebben mutatja fel előttünk Jézus emlékében az emberi élet magasztos eszményképét, a legtökéletesebb erkölcsi idealt! Lelki szemeinkkel mintegy leolvasni véljük róla a szent jeligét: „én példát adtam nektek, miként cselekedjetek,“ de ha e példának követésében csüggedeztek, lankadni érzitek erőtöket „jőjjetek én hozzám és én megnyugtatlak titeket!“ Az emlékezetnek szent és magasztos oltára, melyet felállitója maga édes üdvezitőnk hagyott reánk szent örökség gyanánt, mondván: „valahányszor ezt cselekszitek, az én emlékezetemre cselekedjétek.“

Jőjj hát szent emlékezet s világosságod fénysugarainál mutasd fel előttünk őt, az életében és halálában legdicsőbbet s ihlesd meg keblünket égi érzelmekkel, hogy példájából meritsünk mi is erőt, kitartást, lelkesülést az élet nagy harczának nemesen megharczolására!

Mutasd fel őt, a mint a legnagyobb szegénység, inség és nyomor közt születik, s nevét ma mégis a koldus hajlékától, fel a királyok tündöklő palotájáig milliók meg milliók hálás kegyelettel és tisztelettel emlegetik! ... A legszegényebb hajlék szülöttének kebelében is ott honol az az isteni szikra, mely a legdicsőbb, a lelki életnek magaslatára emel.

Mutasd fel őt, a mint fáradhatatlan szorgalommal törekszik fejleszteni lelkének tehetségeit, „foglalatoskodván mennyei atyának dolgaiban,“ hogy az elfoglalandó pályára teljes készültséggel lépjen! ...

Bármely munkakörre lépjünk is, érezni kell magunkban a valódi elhivatást, a mely a léleknek, az akaratnak magasztos ereje.

Mutasd fel őt, a mint az indulatok és szenvedélyek feltámadható kisértései között is diadalmasan megáll s azután elindul azon az úton, melyről jól tudja, hogy saját számára szenvedéseket, de az emberiségre boldogságot és üdvösséget hozand!.. Sokszor semmisül meg a legszentebb szándék, a legjobb akarat az indulatok és szenvedélyek zugó viharai között. Az önmagunk felett való győzelem a legnagyobb győzelem.

Mutasd fel őt, a mint nemcsak hirdeti, de cselekszi a jót; lelkének melegével gyakorolja a valódi szeretetet, s bizonyságot teszen az igazságról, melynek szentségiért kész életét is feláldozni!... Cselekedni a jót, nem a jutalomnak reményében, hanem mert önmagában véve jó; gyakorolni az Istennel s embertársainkkal egyesítő szeretetet és az igazságról életünk árán is bizonyságot tenni, ez az ember legszentebb hivatása, mert „nem minden a ki ezt mondja uram-uram, megyen be a mennyeknek országába."

Mutasd fel őt hitének fenségében, reményének magasztosságában, az isteni gondviselésbe helyezett törhetetlen bizodalmában, mely akkor sem engedi csüggedni, midőn az ármány és cselszövény feltámad ellene, hanem ingadozás nélkül viszi előbb és előbb, érezve „ha mindenek elhagyják is, nincsen egyedül, mert az atya vele van!..." Ilyen szent hit és bizalom tesz alkalmassá, hogy a megpróbáltatások viharai és sorscsapások között is tudjunk ég felé tekinteni, s tudjuk meglátni azt az életünket jótékonyan vezérlő szent kezet még akkor is, midőn a nehéz bánat felhőitől nem látunk magunk körül egyebet, csak örvényt és homályt

Mutasd fel őt, a mint a munka hűséges elvégezéséből származott önérzet nyugodtságával hajtja le fejét a kereszten s bocsánat áldásait hintve ellenségeire, lehelli ki nagy lelkét!... mindvégig híven megállani s a fájdalom kinai között még az azt szerző ellenségnek is megbocsátani — az erkölcsi nagyságnak legfenségesebb bizonyitéka. Megmutatója annak, miként lehet az emberben levő lelki tehetségeket a tökéletesség azon magas fokára fejleszteni, a hol mintegy érezzük megvalósulását Jézus eme mondásának: „én és az atya egy vagyunk."

Ezért és ezekben oly drága kincs e szent-asztal nekünk. Ezért és ezekben oly fenséges a Jézus példája előttünk, mert érezzük, hogy az nem elérhetetlen, sőt követésére mindnyájan tehetséggel

birunk. És követjük-e? Vajha önlelkünk és a gyakorlati életben nyilvánuló cselekedetei az embereknek, ne ennek ellenkezőjéről tennénk tanuságot!

Azonban, ha találkozunk is ott künn az élet zajában az emberi gyengeség és gyarlóság következtében elszomorító tényekkel, — legyen hála a jó Istennek, hogy a vallásosság, buzgóság, áldozatkészség, a Jézus példája követésének is számos bizonyitékára ismerhetünk, mert az ő, a Jézus szelleme működik mindannyiszor, valahányszor szépre, jóra, nemesre buzdúl az emberi kebel!

Jézus szelleme lakozzék hát e szent hajlékban örökkön-örökké! Példája követése hassa át a gyülekezet szivét és lelkét! És ha követésében csüggedne, lankadna a lelki erő: legyen e szent-asztal mindannyiszor az az újabb erőt adó szent hely, a hol teljesülést nyer Jézusnak igérete, hogy „az elfáradtakat és megterhelteket kielégiti és megnyugtatja.“

Ily érzelmekkel és gondolatokkal járuljunk mindenkor e szent-asztalhoz, hogy az ahoz járulás legyen: örömeinkben megszentelőnk; szenvedéseinkben, bánatunkban enyhitőnk; Isten önmagunk, családunk, embertársaink, hazánk, anyaszentegyházunk iránt tartozó kötelességeink hűséges teljesitésében lelkesítőnk! Ily érzelmekkel és gondolatokkal járuljunk ez alkalommal is, de előbb imádkozzunk. Ámen.

Végh Mihály.

Nagy Lajos köszöntője a Berde-serleggel.

1902. Oct. 26.

Uraim! Jelen Főtanácsi ebéd alkalmával én kaptam a megbizást, hogy pohárköszöntőt mondjak Berde Mózsa fejedelmi alapítónk emlékére.

Elfogadtam a megbizást azonnal, bár tudatában voltam az életkorommal járó fogyatkozásoknak. Később megfontolva feladatomnak nagyságát és értékét ezzel szemben még inkább beláttam az én fogyatkozásaimat; beláttam, hogy valamint a lenyugvásra hajló napnak árnyéka mindinkább nő, ellenben világító és éltető ereje csökken, ilyen formán az öreg embernek is gyöngesége nő, ereje pedig fogy: emlékező tehetsége sokszor cserben hagyja, gondolatai szárnyaszegetten földre hullanak, itélő tehetsége fogyatékos, figyelme szórakozott, kedélyvilága többször elkomorul — vidámsága, életkedve — ha t. i. némelyikben kitör és eget kér, az emberek előtt nevetségessé válik; testi ereje csökken, hallása gyengül, hangja erejét, szépségét veszítve, fogyatékos, szakadozott, néha alig érthető.

Mindezt később beláthattam és mégis vállalkoztam e pohár köszöntő elmondására. Igen, mert a mig az ember a közéletben tért foglal, mig lelkében fellobban egy kis tűz, szívében egy nemes érzés él, addig kötelessége alkalom adtán helyt állani, az emberiség nagyjainak jóltevőinek nevét, emlékét fenntartani, áldani és dicsőitni, hogy tanulják el tőlük az utódok is tovább fentartani, áldani és dicsőitni az emberiség nagyjainak és jóltevőinek emlékét és dicsőségét. Igy én is, mig élek, gondolok és érzek, nem szünöm meg ezt cselekedni. Vállalkoztam annyival inkább, mert Berde Mózest ismertem, élte folyamát figyelemmel kisérhettem, mérlegeltem hagyatékának nagyságát, mert lelkemben él és mindörökké élni fog az ő kegyeletes emléke.

Feladatomat forgatva elmémben, feltüntek azok a korlátok, vagy kötelmek, melyek között az ember él, melyek között az öntudatra jutott ember életének irányt jelöl s abban az irányban munkálkodik, hat és áld. Egyik csupán szentnek él — zárdába vonul és imádkozik;

másik családja boldogitására szenteli életét; a harmadik közpályán keresi jutalmát; a negyedik fut a hadi vagy művészeti dicsőség után. Mindez irány lehetséges, mind e feladat szép, ha az illető teljes hittel, szeretettel és kellő tudással halad a választott irányban.

A mi tiszteletünk tárgya néhai Berde Mózes kedves emlékű jóltevőnk korán, talán még az iskola padon meggondolva, megválasztotta és kijelölte életének irányát. Maga mondja el utolsó végrendeletének kezdő részében:

„Törvényes, egyenes örököseim nem lévén, kiknek köteles részszel tartoznám, lelkemben azon kérdés merült fel: kinek javára és érdekében rendelkezzem, véres verejtékkel szerzett vagyonomat kinek hagyományozzam, és lelkem felelte, szenteljem a közjóra. Ime az irány, melyet lelkem ismerete megjelöl". És Berde Mózes ez irányt tartva szemei előtt, a közjónak szentelte elméjének minden gondolatát, szívének minden érzelmét, tehetségét, tudását, ismereteit, tapasztalatait, szorgalmát, ügyességét, erejét, munkásságát. Ez irány érdekében lemondott a család alapítás gondolatáról, a családi élet lehető örömeiről és boldogságáról; lemondott a világi gyönyörökről és örömekről, hiuságokról — hivatali terheket és kötelességeket vállalt magára, hordozta az élet és magánosság terheit — szóval az általa megjelölt irányban egész életében megmaradt, és az így szerzett összes ingó és ingatlan vagyonát végrendeletileg ráhagyta az unitárius vallásközönségre, mert oly testületnek nézte, melynek élete biztos, a közjóra fenállása hasznos.

Mit értett Berde a közjó alatt, melyre vagyonát szentelni kivánta — ennek szorosabb meghatározását, illetve megvilágitását is kivánnám elérni jelen pohár köszöntőmmel.

A végrendelet bevezető sorai és több pontja szerint igaz, hogy az unitar. vallásközönséget tette általános örökösévé, de ha részleteiben s végczéljában tekintjük végrendeletét és hagyományainak természetét, életbe lépését s az elérhető eredményeket vizsgáljuk, akkor arra a következtetésre s meggyőződésre jutunk, — legalább nekem meggyőződésem — hogy az unitárius vallásközönség a Berde-hagyománynak csak mandatariusa, mert élete biztos, a közjóra fennállása hasznos egy magasabb czél elérésére.

S mi ez a magasabb czél? Ki merem mondani, hogy ez a czél a haza s ebben a magyar nemzet java, virágzása. Más irány, más czél nem is lebeghetett Berde szeme előtt. Magyar nemes vérből származott, magyar iskolában nevekedett, részt vett a honvédelmi harczban, fogságot szenvedett, a haza szolgálatában hivataloskodott — ilyen ember

mindenekfelett hazáját, nemzetét szereti és ezt szeretve féltette, imádta Berde. Ki merem mondani, hogy Berde a haza és a magyar nemzet jóltevője.

Berde a legatumok kifizetése után első sorban is a tanintézetekről gondoskodott. Hagyott iskoláknak épitésre, hogy legyen hol lakjanak; czipóra, hogy legyen mivel táplálkozzanak a tanulók; hagyott tanárok, tanitók fizetésére, jutalmazására, hogy tanithassák, nevelhessék az ifjuságot; azt a mindenkori ifjuságot, mely hivatva van tanulmányai, ismeretei alapján a haza és nemzet javát, előmenetelét munkálni; hivatva van, ha kell küzdeni a csatatéren a haza ellenségei ellen, küzdeni a kathedrában a tudatlanság ellen; hivatva van versenyre szállni, győzni a közgazdaság, ipar, tudomány és művészet mezején, mindenütt, hol a haza érdeke, java megkivánja.

Ebben az irányban halad egyházunk is, mely templom mellé iskolát épit, vagyonának, jövedelmének nagy részét tanintézetek fentartására, az ifjuság nevelésére fordítja s ebben hazájának és nemzetének javára dolgozik, mert ez az egyház is magyar minden izében, magyar nyelvében, gondolkozásában, emlékeiben, reményeiben, mindenben, a mi szent és üdvöt ád.

Nemde még tágabb értelemben is igaz, hogy helyesen járt el Berde, midőn a közjóra szánt vagyonának kezelését az unitárius egyházra bizta, midőn azt a tanügyi czélokra szánt résznek is letéteményesévé, őrizőjévé hagyta, — nemde igaz, hogy ő hazánknak és nemzetünknek egyik halhatatlan jóltevője?

Igy és ennyiben értelmezvén és méltatván Berde Mózes nagyszerű alapitványát és alapitványának czélját, mielőtt a Berde-serleget felemelve, pohárköszöntőmet bevégezném, hozzátok fordulok tanárok, tanítók, lelkészek, nagyobb részben kedves volt tanítványaim, azzal a kéréssel: tanitsátok, neveljétek, vezessétek a kezetekre bizott népet, ifjuságot a tudományban, ismeretekben, a szépnek, nemesnek megismerésében, a haza és a magyar faj szeretetében, mert csak igy lesznek igaz unitáriusok, igaz magyarok, igy lesz boldogabb, virágzóbb a haza, igy marad fenn fényben, dicsőségben nemzetünk nagyjainak neve és emléke.

Üritem poharamat Berde Mózes nagy jóltevőnk emlékére.

Gyöngymondatok.

(Újkori íróktól.)

Hatalom

Mikor valakit megtisztelünk, ez csak egyszerü adomány; de mikor hatalmat adunk kezébe, nem mondhatnók meg, hová üt ki. *Montesquieu.*

Soha egy hatalomnak sem sikerült — a valódi hazafiak s értelmes politikai s hadi tehetségek üldözésével — az értelmetlen tömeg vállain fentarthatni magát. *Dózsa Dániel.*

A ki mindent tehet, bátran kezd mindenhez. *Corneille Tamás.*

A kevély hatalmasokra nézve hasztalan hozatik törvény; a hatalmas dölyfösök törvénye az akarat, bujaság, harag és erőszak. Ők minden sebet vágással vélnek gyógyitandónak. *Petrárka.*

A hatalmasokról hallgatni kell: őket diesérni csaknem mindig hizelgés, felőlük rosszul szólani, míg élnek, veszélyes; miután pedig elhaltak, helytelenség. *La Bruyere.*

Határozottság. Határozatlanság.

Az ember legyen elhatározott: önáldozatos barátságra, a világ dolgaiban rendezkedő véletlenre s mindenre. *Voltaire.*

A határozatlanság minden gyötrelmet kétszerez, sőt maga a legnagyobb gyötrelem. *Kotzebue.*

A beteg lélek magántanácskozásai annyikép haboznak, hogy azokból jóllétére számitani nem bir. *Petrárka.*

Hatás.

Magadnak meghatottnak kell lenned a végre, hogy másokra hatni tudj. *Malebranche.*

Ház. Házi élet. Háztartás.

Boldog, ki mezejét nyugalmasan munkálva, világhirűség nélkül otthonol az övéinél. *Schiller.*

Szobámban három oltárt emelek: neked, 9 múzsák feje, Uránia, — neked, baráti szent tűz, — és neked, Cypris fia! (irodalom, barátság, szerelem). *Kis János.*

Mire a nagyszerü ház? mintha tán onnan a gondok és nyavalyák kitilthatók volnának, — vagy a tornyok, bástyák megostromlására a halálnak nem volnának létrái: az előtt nincs járatlan hely, nincs zárt ajtó. Ott állomásod nem örökös, jön a költözködés nagy ideje. Otthon érzed magadat? jövevény vagy. Megérkezik majd, a ki szobáidból meztelen kiteremtsen! *Petrárka.*

Sárból rakott ház a felsőbb izlésü lelket nem törpiti. Nincs oly kis ház, melyet nagylelkü lakója jelessé ne tehessen. Az erény minden lakházzal kibékűl, csak a bűnfészekkel nem. *Petrárka.*

Haza. Hazafiság.

Békében férfihoz legillőbb a szerény csend és alázat; de ha fülünkbe zúg a harczvihar, kövessük akkor a tigris szokását: feszüljön az ideg, szökeljék a vér! *Shakespere.*

Én gyülölöm a hazámat! lehet-e ennél iszonyítóbb mondás? Eladni a hazát, az lehet, ahoz épen nem kell lélek; de a hazát gyűlölni? ahoz nincs elég nagy lélek. *Jókai.*

Mielőtt alattvalók lennénk, hazafinak születtünk. A földhöz, mely nevelt, közelebb vagyunk, mint a fergeteghez, a mely felette elsüvölt. *P. Szathmári Károly.*

A jó hazafiság első kötelesség, első érdem. Szívvel, észszel, értékkel teljesíthető ez édes kötelesség: mind e hárommal áldozhatni hármas boldogság; háromszor átkozott, ki mindhárommal bir s egyiket sem cselekszi. *Kisfaludi Sándor.*

A jutalomért hazafiaskodó csak bérencz — fillérekért, akár nagy összegekért, épen nem nemes tény. Magunkat a hazának vagy oda ajándékozzuk, vagy bérbe adjuk, harmadik eset nincs: az első becsületes, a második szolgai. *Marmontel.*

Annyi kurta zsarnok él
 Véredből, oh hazám!
Kik tőled elfajúltak
 A külföld maszlagán. *Czuczor.*

Gyalázatos élet a bukás jutalma;
De dicső a bajnok a hazáért halva. *Arany János.*

A világban bármelyik kormányzat intézményeiben van kevésbé jó is, kevésbé rossz is. Legokosabb, legbiztosabb, tiszteletben tartani hazánk kormányzatát. *La Bruyère.*

Házasság.

A szerelem elrepűl; a bizalom és tisztelet megmaradnak a házi tűzhelynél és idővel édesebbé, szentebbé lesznek a szerelemnél is. *Labouleye.*

A nősülés nagyobb értékü ügy, hogysem alkuszokkal lehessen űzni. *Shakespere.*

Vedd e gyűrűt reszkető kezemből,
Vedd e csókban forró lelkemet!
Neked minden órát életemből,
Érted vérözönnel szivemet! *Kölcsei.*

Szép rózsaszínü szemüveg a házasság, melyet ha felteszek, tündérkertnek látom a világot, — pedig a valóságban bizony nem az. *Petőfi.*

A második nász indoka szenyes haszonvágy, szerelem soha. *Shakespere.*

A házasság a szerelem sírja, s a nő rajta a kereszt. *Saphir.*

A házasságok többnyire csendben keletkeznek és a lárma reá csak azután következik. *Saphir.*

Kemény dió a rossz foghoz és ifju nő a vén férjhez, nem akarnak illeni. *Régi német példabeszéd.*

Gyanakodás a második házasság rendszerinti gyümölcse. *Racine.*

Az első házasság Istentől van, a másik a jó emberektől, a harmadik az ördögöktől. *Közpéldabeszéd.*

A házasságok az égben köttetnek és a földön hajtatnak végre; ezért oly nagy a különbség a házasság előtt és után, mint ég és föld között. *Saphir.*

Minél nagyobb a magas és alsorsuak között tátongó ür, annál lazább lesz a házastársak közötti kötelék. *Rousseau.*

Gyüjtötte: KISS MIHÁLY.

IRODALMI ÉRTESITŐ.

Early Nonconformity and Education Address by Principal *Gordon* M. A. at the opening of the session of the Unitarian H. M. College. Manchester. 1902. „Sine his omnibus non aedificatur civitas". E jelige alatt tárgyalja a manchesteri unitárius theol. intézet tudós igazgatója a régi nonconformistáknak a nevelésben való részvételét. Az 1662. Uniformity Act eltiltotta a nonconformistákat a tanitástól. Csakis olyan tanitóknak volt szabad tanitani, kiknek az anglikánegyházi püspök kivételesen engedélyt adott, s a tanításban csakis a gramatikáig mehettek. A Cromwell által 1657-ben alapított Durham-College eltünt. Frankland Richard alapította 1670-ben az első állandó nonconformista akadémiát Rathmellben York-shireben. Az ő példájára aztán az ország más részeiben is állítottak fel a nonconformisták akadémiákat, melyeken nemcsak a papságra, hanem más pályákra is neveltek. Sajátságos, hogy az egyháztörténelem 1840-ig nem volt tantárgy ez akadémiákon. Akkor kezdette először az unitárius Tayler János Jakab. — E tanulmány éppen most nagyon tanulságos, mikor az anglikán egyház a népiskolákból minden nonconformista befolyást ki akar zárni. A jeles történettudós megmutatja, hogy a nonconformistáknak jelentékeny része volt a multban az oktatásban és ebből önként következik, hogy a jelenben is befolyásukat kiszorítani nem jogos és nem is helyes. Mert „sine his omnibus non aedificatur civitas."

Elmélkedések az üdv evangeliumáról. Irta *Ménégoz* Jenő, a párisi protestans theologiai facultás tanára. Fordította ifj. *Bartók* György. Kolozsvár, Ellenzék könyvnyomda 1902. 8r. 79 l. Ára 1 korona. A párisi theol. facultáson Sabatier egy új színárnyalatot hozott a modern theologiába, az ugynevezett „fideismust." Ennek az iránynak képviselője Ménégoz Jenő is, ki jelen munkájában az üdvről elmélkedik és azt a tételt fejti ki, hogy az üdv a *hit* által van, függetlenül a *hitnézetektől.* A megigazulás tanát felmutatja különböző fejlődéseiben, a hit által való megigazulástant mai jelentőségében. A munka, mindamellett is, hogy szerző magát nem számítja az orthodoxok közé, sőt műve főleg azoknak szól, nem egy helyen az orthodoxiára emlékeztet. De oly világosan van írva, hogy az olvasó tisztán láthatja azt is, hogy mely nézeteket nem fogadhat el magáéinak. A fordításban ez a világosság és tisztaság meglátszik. Ez és a magyaros nyelv a fordító érdeme. Valamint elismerés illeti ifj. Bartók Györgyöt azért is, hogy ily művekkel foglalkozik. A munka kapható Stein János könyvkereskedésében és a fordítónál Kolozsvárt.

Kolozsvári Képes Naptár az 1903. évre. Szerkesztették: *Csifó* Salamon és dr. *Veress* Vilmos. Kolozsvár, Gámán János örökösei könyvnyomdája. 71 l. s a vásárok megjelölése XVII. l. Az új naptár költeményeket, a régi erdélyi

naptárak leirását, a Kolozsvárt lakó két prot püspök, Ferencz József és dr. Bartók György életrajzát és arczképeit, továbbá Brassai Sámuel és Berde Mózsa életrajzát és arczképeit, az új unitárius kollegium s a kereskedelmi akadémia leírását, Mátyás királyt és lovas szobrát mind képekkel illustralva s több elbeszélő és ismeretterjesztő czikket foglal magában. A gondosan szerkesztett új naptár ára 60 fillér. Kapható minden könyvkereskedésben.

Értesités. Stein János m. k. egyetemi könyvkereskedő kiadásában megjelent Szentabrahámi-féle imakönyvből átdolgozta Csifó Salamon), a karácsonyra készült díszes kötésü példányok már megérkeztek és kaphatók, u. m. csont, egyszerü és finom bor, elefánt-csont, gyöngyház, díszszel és anélkül, 4 koronától 20 koronáig. Melegen ajánljuk a szebbnél-szebb kötésü imakönyvek nagy választékát olvasóink figyelmébe. Megtekinthetők Stein János m. k. egyetemi könyvkereskedésében, Kolozsvárt.

Réthi Lajos festőtől Hornyánszky Victor budapesti könyvkereskedő sikerült festményt adott ki, a magyar prot. papoknak gályára hurczolását. A „Gályarabok“ kép kapható minden könyvkereskedés útján.

KÜLÖNFÉLÉK.

Ferencz József unitárius püspök nov. 23-án látogatást tett Budapesten, hogy egyházilag szervezze az ország ama részében lakó unitáriusokat, a kik e szervezésnek szükségét érezték. A püspököt a Koháry-utczai templomba a Tisza- és Dunamenti egyes helyekről feljött hivek nagy lelkesedéssel fogadták. A püspök először istentiszteletet tartott a szép számban összegyült hívekkel. Megható imában kérte Istennek áldását; imádkozott a gyülekezetekért, a nemzetért, a királyért és a keresztény felekezetek békéjeért, mire a helybeli lelkész mondott alkalmi beszédet és rövid imával végezte az istentiszteleti szertartást. Ezután az egyházi gyülés következett, melyen az egyházalkotmány értelmében hivatalosan megalakították a Tisza—Dunamenti egyházkört. Esperesnek választották Józan Miklós budapesti lelkészt; felügyelő-gondnokoknak: ifj. Daniel Gábort Budapestről, Kovács Józsefet Hódmezővásárhelyről; köri jegyzőnek Pálfy Ferenczet Polgárdiból, kiket a püspök azonnal hivatalukba is iktatott, mivel a látogatás véget ért.

A Székely-Udvarhelyen épitendő unitárius templom tervezete. Készítette: Pákei Lajos épitész-mérnök, Kolozsvárt. Ujabb időben határozott törekvés tapasztalható az iránt, hogy a prot.

templom-építészet fölszabaduljon a régi chablon békói alól. A mint maga a prot. elv önállóságot jelent, úgy a külső építészetben is ezt kifejezésre juttatni igyekszik. Ma még nem mondhatjuk, hogy a templom-építészet, a mely a középkori gothikus stylt kevésbé tartja alkalmasnak a prot elv kifejezésére, általánosságban megtalálta volna az ujabbi tökéletes formát, mely egyszersmind a régiekhez szokott szemeket és lelkeket betöltse és kielégitse. A prot. építészeti szellemnek igen derék zászló-hordozója hazánkban Pákei Lajos, ki a prot. elv követelményeit és a közönség izlését szerencsésen összhangzásba tudja hozni. Ilyen, minden tekintetben megfelelő műve a Székely-Udvarhelyen épitendő unitárius templom tervezete is. Az új irányt szolgálja, de megtartja a templomi jelleget s nem megy el az angol dissenterek közönséges felolvasó-teremhez hasonló templomáig. Egészben a templom benyomását teszi s részleteiben erőteljesen jút kifejezésre a prot. elv. Közepén két kiszögellés van jobb és balfelé. Homlokzatánál áll a nagy torony 33.50 mtr. magasságban; hátulsó két oldalán 2 kisebb torony Van három bejárata: a főbejárat s ezzel szemben jobb és balfelől két mellékbejárat. Mindeniknél egy előtéren át jutunk a templom belsejébe. A földszinten a padok 5 részben csoportosulnak a szószék körűl 200 ülőhelylyel. A templom közepén van egy 36 m². terjedelmü tér. A szószék a főbejárattal szemben levő jobb oldalon van, melyre egy üvegfallal elkülönített lépeső vezet. A karzatok kereken vannak elhelyezve 100 ülőhelylyel. A főbejárat fölötti karzatra jön az orgona. A templom füthető lesz. Költségvetés szerint 45827 kor 66 fillérbe kerűlt az orgona, harangok és kályhák kivételével. Pákei Lajos e terv készítésével is elismerésre méltó munkát végzett, melynek mielőbbi kivitele az unitarismusra is dicsőséget hoz! *(—i —t.)*

Br. Bánffy Dezső az erdélyi ref. egyh. kerület nov. 8-án tartott közgyülését hosszabb beszéddel nyitotta meg, melynek bevezetése a következő:

Főtiszteletü Egyházkerületi Közgyűlés! „Megnehezült az idők járása felettünk!“ Aggódva nézünk körül; látjuk a sötét mult vészes árnyait előtünedezni már-már feledett oduiból; érezzük, hogy valamit tenni kell! és mégis tanácstalan állunk; tanácstalan, mert szinte hihetetlen előttünk, előttünk, kik mindig a hazafias, nemzeti szabadelvűség zászlóvivői voltunk e hazában, kik a vallási és felekezeti békés türelmesség áldást terjesztő légkörében nőttünk fel, hogy jöhet idő, midőn hitünkért, annak szabad gyakorlatáért, ősi, régi törvényekben

biztosított vallásjogainkért, az 1848 : XX. t.-cz. 2-ik §-ban is biztositott vallások közötti egyenlőség és viszonosságért aggódnunk kell. Szükség van a figyelemre! Avagy mi protestánsok nem nézhetünk-e aggodalommal a jövőbe, ha nagy katholikus gyülésen ellenmondás nélkül hangzik el mintegy a felhivás Magyarország rekatholizálására? Nem a sötét mult vészes árnyainak felhivása ez? Nem szellemidézés a szabadelvü nemzeti, hazafias irány ellen ez? Ellenére a vallási jogokat biztositó törvényeknek, nem sérelme az 1848-ik XX. t.-cz. 2-ik §-ban biztositott egyenlőség és viszonosságnak?

Az egyenlőség és viszonosság megsértését látjuk naponta.

Nemzeti ünnepélyeinknél — legközelebbi példa mutatja itt Kolozsvárt — a nem katholikus egyház szolgáival nem áll egy sorba a boldogult királynénk nevére szentelt zászló megáldására sem, állitólagos hitelvi okoknál fogva, a katholikus egyház főpapja; és mi elég gyengék vagyunk eltürni, hogy a győzelem mégis az övé legyen. Sikerül neki a többi egyházak lelkészei, sőt püspökei kizárásával, előre, külön végezni a megáldó szentelést, részünkre csak a főherczeg jelenlétében utólagosan maradván némi külsőség, melyet a kormány tagjai megbotránkozás és meglepetés nélkül néznek végig. Ez csak egy példa; de általában jogosult az aggodalom, és feltétlenül jogosult azon megindult mozgalom, mely azt kivánja, hogy az 1848-ik évi XX. t.-cz. 2-ik §-a értelmében *a vallásfelekezetek között a tökéletes jog-egyenlőség és viszonosság elvei az egész vonalon őszintén és igazságosan végrehajtassanak.* Szükséges ez, mert a nemzet története bőven tanitja, hogy a nemzet által hozott és királyok által megerősitett törvények végre nem hajtásából, vagy részrehajló és félremagyarázó alkalmazásából mindig veszedelmes bonyodalmak keletkeztek. Pedig az ezelőtt 54 évvel hozott törvény tényleg még ma sincs végrehajtva, sőt az erejében és még mindig élvezett elsőbbségében és felsőbbségében bizva, sok esetben a hatalom szárnyai alá rejtőzve, a magát államvallás szinezetébe öltöztetni akaró erősebb fél tervszerüen gördit nehézségeket az 1848. évi XX. t.-cz. teljes végrehajtása, illetve a tökéletes egyenlőség és viszonosság létrejötte elé. Szomoru dolgok ezek is; ha egész sora a bizonyitó példáknak nem állana előttünk, elhihető sem volna.

A gyászos mult időkben, midőn a lelkiismereti szabadság, a hit érdekében folytatott küzdelmek harczaiban vesztek el őseink és hurczoltattak gályarabságra hitelveink hirdetői, akkor, azon szomoru napokban, ha végre mégis egyszer és máskor, itt-ott sikerült jogaink és vallásunk biztositására törvényekkel is biztositott igéreteket nyernünk,

mindig úgy volt, hogy akadtak hazafiasan, szabadelvüen gondolkozó, azért azonban igazán hithű katholikusok, kik jogaink védelmére szállottak sikra; kik átértették, átérezték szükségét annak, hogy az alkotott törvények végrehajtassanak, részrehajlóan ne alkalmaztassanak és a keletkező bonyodalmak elkerültessenek.

Ma is, midőn megnehezült az idők járása felettünk, azt remélem, hogy akadni fognak hazafiasan gondolkozó, igaz hithű katholikusok, kik hazafias, szabadelvű szellemtől áthatva, maguk lesznek azok, kik a törvényben biztosított egyenlőség és viszonosság érdekében intő szavukat felemelik" . . . . **Gróf Majláth** Gusztáv erdélyi róm. kath. püspök a rá pár nappal tartott róm. kath. Státusgyűlésen megnyitójában ezeket mondotta:

„A mi összejöveteleinken, gyüléseinken rendesen csak saját ügyeinkkel szoktunk foglalkozni, saját beléletünkről s arról tanácskozunk, miképp lehessen a katholikus életet önmagunkban, körülöttünk, intézményeinkben, iskoláinkban minél virágzóbbá tenni, önmagunknak és ezen hazának javára.

Az én püspökségemnek immár hatodik évében vagyok és soha sem emlékszem, hogy valaha akár a nyilvános gyüléseken, akár a szószékről, akár magánbeszélgetésekben az én honfitársaimnak, polgártársaimnak lelkiismereti szabadságát, belső meggyőződését valamivel is sértettem, sőt még érintettem volna is. E tekintetben teljesen nyugodt és tiszta vagyok a jó Isten előtt. Annyira tisztelem a lelkiismereti szabadságot, annyira becsülöm mások tiszta és őszinte meggyőződését, hogy nem tudnám azt lelkemre venni, hogy abban háborgassam, hogy abban nyugtalanitsam, hogy attól eltántoritsam. És ha a mai napon mégis foglalkozom azokkal, a kik anyaszentegyházunknak szoros kötelékébe nem tartoznak, ezt csakis azért teszem, mert a magam részéről minden félreértést szeretnék elháritani és kiegyenliteni. A magam részéről semmiféle akadályát nem akarom látni a békés együttélésnek és együttmüködésnek.

Azt vetették szemem re, hogy a Kárpát-Egyletnek zászlóját nem akartam közösen felszentelni. Kijelentem, hogy ez egyáltalán nem azért történt, mintha az ott közremüködőknek személye iránt nem viseltetném a legigazabb, a legőszintébb tisztelettel és becsüléssel. Ez azért történt, mivel egyházamnak világos törvényei és rendelkezései vannak, a melyek szigoru büntetés alatt tiltják az egyház szolgájának, hogy ilyen közös egyházi functiót végezzen. Már pedig, mélyen t. Státusgyülés, én minden áldozatra kész vagyok és ha kell szivesen le is mondok, de anyaszentegyházam iránt hűtlen sohase leszek.

A mi az erdélyi püspöki czimet illeti, egészen őszintén megvallom a mélyen t. Statusgyülés előtt, hogyha én legtávolabbról is sejtettem volna és gondoltam volna, hogy a helyes czimzésnek kérdése olyan féltékenységet, olyan háboruságot okoz protestáns testvéreimnél, én ezt a ministeri rendeletet semmi esetre se provokáltam volna.

Egy vád ellen is kell, nem mondom védekeznem, hanem mégis ezt is szeretném tisztázni. Azt mondják, hogy én téritek és azt mondják, hogy téritek oly eszközökkel, melyek nem tisztességesek. Hogy én igérek, hogy én vesztegetek, hogy pénzt adok, mindenféle állásokkal kecsegtetem azokat, kik más valláson vannak, hogy hozzánk átjőjjenek.

Mélyen t. Státusgyülés, én becsületemre mondom, hogy ezt soha nem tettem. Egyetlen-egyszer sem tettem és lépjen elő az, a ki reám ilyent mond és bizonyitsa be". —

Közöltük ezeket, mint a mai idő signaturáját. Mindenesetre érdekes volna tudni, hogy a mostani kedvezőtlen állapotok honnan erednek. Annyi kétségtelennek látszik előttünk, hogy Majláth püspök a felekezetközi béke érdekében sokat tehetne.

Vatikáni ügyek. A Vatikán nagy kedvetlenséggel nézi azt a haladást, melyet Rómában a protestáns iskolák tesznek, főképp pedig az angol és amerikai eredetü iskolák, mert a Vatikán a német haeretikusoktól még nem fél. E „veszedelem" ellen ezelőtt két évvel szent egyletet alapítottak *Opus Praeservationis Fidei* czímmel, melynek föladata uj elleniskolák alapítása volt, hogy így az „előnyomuló" protestantizmusnak gát vettessék. A harczot azonban nem könnyü fölvenni az angol és amerikai iskolákkal, mert ezek gazdag pénzforrások fölött rendelkeznek s iskoláik, főleg felsőbb tanintézeteik közelismerés szerint jobbak az olaszoknál. XIII. Leo nincs megelégedve az *Opus* működésével, bár az angolok mintájára ez is Angliából hozatott magának tanerőket, de természetesen katholikusokat. Elégedetlenségének egy újabb *motu proprio*-ban adott kifejezést, melylyel bibornokokból álló bizottságot alakított, hogy segitsen a bajon. Érdekes különben, hogy a pápa ebben a motu proprioban is eretnekeknek nevezi a protestánsokat, a kik rossz és ellenséges tant hirdetnek az „ő nyájának." A végső factora ennek az igyekezetnek természetesen a hatalmi és a pénzkérdés.

A római indexet, a tiltott könyvek jegyzékét közelebbről újra kiadták új és javitott formában, s több régi hiba kiigazításával. 1624-től 1757-ig mindenik indexben megvolt azaz összesítő rovat: „Minden könyv tiltva van, a melyik azt tanítja, hogy a föld forog és nem a nap." Csakis 1835-ben engedték meg a hivőknek, hogy miután nevét az indexből eltávolították, Galileit is úgy tekintsék mint „orthodox"-ot. Az indexben még most is sajátságos lapok találhatók. VIII. Hen-

rik Sand George-al és Darwinnal egy lapon állanak. Az indexben benne van a két Dumas; Rabelais, Voltaire, Pascal és még Fenelon is.

A „Protestans Pap" a mai időről írva, „fájdalmasan látja, hogy sokan a protestansok közűl Róma fegyvertárából kölcsönzik a fegyvert. Mintha már a mi vérünkbe is át ment volna a jezsuita jelmondás: A czél szentesíti az eszközt." Mindenféle úton-módon látványosságok igérgetésével csalogatjuk hiveinket. Ha műkedvelői előadással vagy tánczestélylyel egybekötött valláso estékről olvasunk, nem juttatja-e ez Róma zenés miséit vagy fényes, szempkápráztató járdalatait eszünkbe? Vagy talán már mi is mulattatni, gyönyörködtetni akarjuk hiveinket?

„A mi hivatásunk az építés, ezt szem elől el ne téveszszük."

Dr. Harnack — Pál apostolról. Az újabb időben azok közűl, a kik Pál apostollal foglalkoztak, soknak az a nézete a nagy apostolról, hogy a Jézus kereszténységét nem folytatta, hanem a mennyire javított, annyira rontott is azon. Némelyek nem éppen tiszteletteljesen dicsérik szellemes theologiai inventioiért. Mások egyenesen gyalázzák és úgy tüntetik fel, mint szükkeblü sectarianust, ki a Mester munkáját azért érintette, hogy elrontsa. Hogy az apostol hív követője volt Jézusnak, hogy hitte azt, hogy Jézus munkáját és tanítását folytatja, e fölött nem lehet kétség. Hogy értett-e a Mestert? Erre egy oly tudósnak bizonyságtétele, mint a milyen dr. Harnack, nagyon figyelemre méltó. Dr. Harnack erre nézve ezt mondja: „Azok nagy többségének véleménye szerint, kik az apostolt tanulmányozták, a helyes nézet az, hogy Pál egyike volt azoknak, kik a Mestert értették és munkáját folytatták. E vélemény tényeken alapúl. A kik gyalázzák a keresztény vallás megrontásáért, sohasem érezték szellemének egy lehelletét sem, s csak külső dolgokból, ruházatából, s könyv-tudósságából itélnek; a kik úgy dicsérik, vagy birálják, mint vallásalapítót, önmaga ellen kell, hogy bizonyságot tétessenek vele a fő pontra nézve és ezzel elismerik, hogy az a benső érzet, mely őt felemelte és munkájára megaczélozta, illusorius volt. Minthogy nincs szükségünk arra, hogy bölcsebbek legyünk a történelemnél, mely őt csak úgy ismeri, mint Krisztus tanítványát; s minthogy az ő saját szavai világosan bizonyítják, hogy mik voltak az ő czéljai és mi volt ő: mi ugy tekintjük, mint Krisztus tanítványát, mint azt az apostolt, ki nemcsak törhetlenebbűl munkált, hanem többet is teljesített, mint a többiek együttvéve."

Bourrier, franczia protestans lelkésznek a németországi Gusztáv-Adolf egyletben tett közlései a francziaországi Los von Rom mozga-

lomról nem kis hatást keltettek a német-katholikusoknál. Ez a bátor franczia prot. pap megjelent a német-protestansok gyűlésén és egy beszédben beszámolt a francziaországi vallási viszonyokról, adatokat szolgáltatott arra nézve, hogy Francziaországban a róm. katholikus papok kitérése nem szórványos jelenség, hanem kiterjedt mozgalom. A „Germania," a német ultramontanok lapja ez adatokat igyekezett alábbszállítani és Bourriernek azt vetette szemére, hogy önkényesen nagyított. Bourrier most nyilatkozatot tesz közzé, melyben újra megerősíti közlött adatait. Azt irja, hogy a Germania téved és nem ő. Ő a kitértek névsorát a legnagyobb gonddal állította össze és fentartja, a mit mondott, hogy a „Chrétien Francais" alapítása óta, a mozgalom megindulása óta nyolczszáz pap és szerzetes tért ki a róm. katholikus egyházból és lett protestans. Bourrier maga is római katholikusból lett protestans pap és már számos esetben megmutatta, hogy valódi meggyőződésből ölelte át a protestantismust.

Miért hagyta el Loyson Hyacinthe Francziaországot? A „Journal de Genève" oct. 23-i számában erre nézve Hyacinthenak egy levelét közli. Az érdekes levél a következő:

1896-ban egy nyilvános levelemben ezt írtam:

Többször mondtam, hogy ha Francziaországot el kell hagynom, előre nem látható események, a most versenyző két párt, a clericalis és atheista pártok valamelyikének győzelme miatt, Genfbe fogom sátoromat felütni. E kettős győzelem most valósult, a szélső pártok diadalt nyertek, mindkettő uralkodik a felültetett Francziaország felerészén: a jézsuiták, bár szétszórattak, urai az egyháznak; az atheisták, bár kisebbségben vannak, urai a köztársaságnak. Hosszú éveken keresztül Párisban és a vidéki főbb városokban minden kisérletet megtettem, hogy előmozdítsam az egyedüli megoldást, mely hazámat megmenthetné, a katholicismusnak mély és széleskörü reformját. Nem sikerült nekem e munka, mely egy egymagában álló ember erőit felülhaladta, de nem bánom, hogy megkisértettem. Dicső dolog a jelen álmát szolgálni, mikor az arra van hivatva, hogy a holnapnak valósága legyen. Édes és jó dolog egy örökkévaló ügyben legyőzetni. Ha egyébiránt a vallási reform megújitása még életemben megkezdődnék, fehér hajam ellenére is fegyvert fognék a veteranok közt. Addig is Genfben, egy egészen franczia városban a különböző keresztény egyházaktól testvériesen fogadtatva, boldognak érzem magamat, hogy velük különbség nélkül együtt munkálhatok az Isten országának az emberek közt terjesztésére; de azért nem kevésbé keresztény és egyszerüen katholikus

maradok... Nem gondolom, hogy egy tanult és őszinte katholikus egyházának tanításait és gyakorlatait egészben elfogadhatná; de azt se gondolom, hogy ezért el kellene szakadni attól és vallási elkülönzöttségben élni. Én magam, a kivételes körülmények folytán csak annyiban tettem ezt, a mennyiben lelkiismeretem szabadsága és életem méltósága ezt megkivánta. És végűl nem gondolom, hogy a katholikus egyház még akkor is, ha legfölvilágosultabb és odaadóbb tagjainak kivánsága szerint reformáltatik és átalakíttatik, úgy kellene, hogy tekintessék, mint a mely a vallásnak átalában, s a kereszténységnek különösen az egyetlen jogosult formája lenne. Jézus Krisztus a világ szabadítója volt, az egész emberiséghez tartozik s nem annak egy részéhez s éppen erre nézve ő nem alapított egy látható és kötelező egyházat sem, mely jogositva volna arra, hogy azt mondja: „Rajtam kivül nincs üdv!“ A katholikus egyház mégis ha elvéhez visszatér, nagy és üdvös egyház lehet. Mindenesetre ez azaz egyház, a melyben én születtem, kereszteltettem, pappá szenteltettem, s a melyet én nem szűnök, nem szünhetek meg szeretni. Ezért, hogy én azt mondom arról, a mit Jób mondott Istenről: „Még akkor is, ha életemet elvenné, remélnék benne.“ De azon módon reménylek, mint Joseph de Maistre magyarázta egyik barátjának, Blacas grófnak, a ki mint ő a régi világnak volt képviselője: „A mennyire lehetett, megtartottam reményemet, hogy a hivők hivatva fogják magukat érezni arra, hogy az épületet újra építsék, de nekem úgy tetszik, hogy az új munkások mély sötétségbe indúlnak a jövő felé...“

Igy reménykedni, igazán szólva, kilátás nélkül reménykedni; de a világ ama nagy változataiban, a melyekhez mi most hozzájárulunk, ezek a remények az Isten czéljait készítik és viszik előre. *Loyson Hyacinthe.*

A középkori kereszténység és a jelenkori vallásos szellemre tanulságos nyilatkozatot tesz Mozoomdar, az új-kori hinduismus vezére, e czím alatt: „Istennek boldogitó látása“. „Van-e az embernek — mondja — Istenről látása s mi annak a tartalma? Nem kétlem, hogy Augustinusnak volt, Aquinoi Tamásnak és Assisi Ferencznek is volt. S nincs kétségem benne, hogy a persiai Sufi-musulmanok némelyikének is volt és hasonlóan némely hindu Sanyasisnak is volt. De mi azoknak a tartalma? Reménynyel és félelemmel nézem azt a visszahatást, mely a tizenharmadik százbeli középkori vallás ellen támadt. Reménynyel, hogy az, igazi katholicus, általános szellemiséggé fejlődik; félelemmel, nehogy az a jól ismert kereszténység régi medrébe essék

vissza. Nem rég olvastam Assisi Ferencz nehány rhapsodiáját, vonzóknak, megragadóknak találtam; de nem tudtam levetközni azt a gondolatot, hogy ezeket a Krisztushoz intézte, ki neki tényleg Ura és Istene volt; hogy a „boldogitó látás" a keresztrefeszitettről volt, a keresztnek megkapó, megható és lelket betöltő eszmetársulásaival. Mi, a szabadelvü vallásnak emberei nem ápolhatjuk ugyane fogalmakat Istenről és azért nem oszthatjuk azt a boldogitó érzést, melyet azok keltenek. Az Istenről való boldogitó látás, melyre mi vágyunk, azon kell, hogy alapuljon, a mit mi gondolunk Istenről. A nélkül, hogy a materalismust bármily mértékben is kisebbitnők, mindamellett, hogy az a művészet, költészet és theologia által annyira finomittatott, az Isten mégis szellem, lény, elérhető, felfogható, szerethető Szellem, Lény, a milyen volt a keresztény korszakot megelőző prófétáknak és a milyen mindenekfelett magának a Krisztusnak. De a Szellem-Lény ma teljesebb, mint a régi időben, teljesebb, mint az evangeliumokban, teljesebb az ember természetének a szellemi életben és hitben való csodálatos fejlődése által; mélyértelmüleg tükrözve mind abban a fényben, hatalomban és böleseségben, melyet a látható természet mutat; megvilágositva a gondviselésben, isteni leczkékben és munkákban, a valóban igazságszolgáltató és jótékony eseményekben, melyek a történelemből láthatók; kijelentve a legnagyobb és legjobb emberek által, élükön az emberfiával; felruházva örök igazsággal, a mely folyton nyilvánúl; felékesitve a végetlen szeretet gyöngédségével és dicsőségeivel, ama szeretetével, mely kö.. zi a legesekélyebb és legkisebb értéküt éppen úgy, mint a jót és szentet; s koronázva igazságossággal, melynek világa véd, megszentel és boldogit. Az Istenről való boldog látás nagyvágya és jutalma mindazoknak, a kik őt szorgalmasan keresik és szolgálják életükben. Mind a látásnak, mind a boldogságnak örök szentélye a kegyes szívben van. De ez nem csupán subjectiv tapasztalat és nincs is az által kimeritve. A nagy objectiv universum, a kosmikus, a psychikai, prófétai és szentirási universum emez Isten-látásnak csodáit és titkait testesiti meg. Ki foghatja fel, ki tudja felszámitani a Szellem ön-kinyilvánitásainak lehetőségeit az egymásután jövő korokra? A kereszténység régi alakjai, annak középkori irányzatai, Ázsiának történelem-előtti miveltségei előrevetett árnyékok azokról. Krisztus kijelentette azokat, a mennyire az akkori idő elhordozhatta. Az Isten szelleme örök mélységeiben tartja azokat, hogy buzgó imával, folytonos munkával és szerető bizalommal mindinkább megérdemelhessük „Isten boldogitó látását."

Az élet szépsége. Quinet Edgar életére visszatekintve így nyilatkozott: „Az élet nekem mind szebbnek látszik. Mindazok a dolgok, melyeket szeretek, mindennap szeretetreméltóbbaknak tűnnek fel. Nap-nap után az igazság előttem mind szentebb dolog lesz, a szabadság kedvesebb, a költészet igazabb, a természet istenibb és a vallás természetesebb.“ Ily értelemben irta Channing is: „Az élet oly adomány, melynek értéke napról-napra növekszik. A sötétség ellenére is, mely környezi a világot, ez jó világ. Minél tovább élek, annál tisztábban látom a világosságot, mely a fellegeket áttöri, s mely nekem azt beszéli, hogy a nap ott van“.

Zola. Francziaország egyik nagy íróját vesztette el az ezelőtt pár hóval elhunyt regényíróban. Zola neve egész iskolát jelent. Alakjait az életből vette, úgy rajzolta a dolgokat, a mint látta. Más kérdés, hogy más alakokat nem láthatott volna-e az életben, mint a milyeneket megrajzolt és hogy a dolgoknak nincsen-e más oldala is azonkivűl, a melyet ő látott. Annyi kétségtelen, hogy a mit irt, nagy írónak a munkái. Az igazat kereste, de inkább csak a roszra, a nyomorra nézve. Cultusa is ebben határozódik, ezentúl nem terjed. Vallása: sem több, sem kevesebb: a Grande Justice. Hanem azt igyekezett híven követni, azért munkált lelkiismerettel, harczolt bátran, félelem nélkül; a mi vallási szempontból ha nem is minden, de nagyértékü dolog.

László József, a székelykereszturi unitárius gymnasium tanára oct. 21-én elhunyt. Az Udvarhelymegyében jól ismert „László“ családból származott; a családnak minden jó tulajdonságaival, vallásos buzgósággal, munkaszeretettel, hazafiui erényekkel fel volt ruházva. Székelykereszturon töltött be tanári állást kezdettől fogva s drága emléket hagyott mindazoknál, a kiket tanított s azoknál, a kikkel a társadalomban együtt élt, tanár társainál és ismerőseinél. Ezelőtt pár hónappal megérdemlett nyugalomba bocsáttatott, de nem sokáig élvezte; súlyos betegség véget vetett földi életének, mely 61 évre terjedt.

Gyászhirek. Szigethy Cs. Miklós, ny. m. kir. honvéd-ezredes nov. 9-én elvesztette nejét, *Nagyernyei Kelemen Katalint.* Az elhunyt 62 évet élt és házasságban 42 évet. A jó nőt, a szerető anyát gyászolják férjén kivűl gyermekei Szigethy Miklós és Szigethy Izabella, testvére: özv. Zathureczky Gedeonné Nagyernyei Kelemen Polixena, s számos közeli és távolabbi rokon. Tetemeit Kolozsvárról Szucságba szállították és ott helyezték a családi sirkertben végnyugalomra. — Molnár Sándor ügyvéd, az unitárius egyház jogügyésze nagy csa-

pást szenvedett fia dr. *Molnár Sándor* budapesti gyakorló orvosnak f. évi nov. 23-án történt elhunytában. A jeles készültségü nemes ifjú embert, ki alig 32 évet élt, a szülői szívnek egyik örömét mély fájdalommal síratják az édes atya mellett édes anyja Molnár Sándorné, szül. Benel Berta; testvérei Molnár Paulin, férj. dr. Rohonczy Lajosné, dr. Molnár Jenő ügyvéd; nagyatyja: id. Benel János és nagyszámú rokonság. Az elhunyt porai Kolozsvárra szállíttattak és itt helyeztettek a köztemetőbe örök nyugalomra. — *Nagy Mózes* nagysolymosi unitárius lelkész életének 66-ik, családi életének 32-ik évében nov. 16-án jobb létre szenderűlt. A szerető hitvest, jó apát és buzgó lelkipásztort fájlalják, mindenek felett neje, már özv. Nagy Mózesné, szül. Bekő Judith, s több gyermeke, kik közül Nagy Béla bethlenszentmiklósi lelkész.

Kiigazítás. Multkori füzetünkben Charruaud életrajza írójának neve „Paris Edouard"-nak van írva. Most azt az értesítést nyerjük tőle, hogy rendesen az „Emilien" nevet használja. Készséggel teszszük meg a kiigazítást, hogy Charruaud életrajzírójának neve: *Paris Emilien* (Aemilianus).

ARANYKÖNYV.

Adakozás a szentgericzei egyházközségben.

A szentgericzei unitárius egyházközség életében ez a folyó esztendő egyike volt a legszebb és sikeresebb esztendőknek vallásos buzgóság tekintetében. Husvét ünnepére kaptunk Kúti Abel és neje Iszlai Károlina hitbeli afiaitól egy gyönyörü bordó-plüss szószéktakarót, szélein ezüst csipkézéssel; értéke 80 korona.

Szentmihálynapi alkalommal egy gyönyörü kalotaszegi varottas urasztali abroszt s egy ugyanolyan felső teritőt Gál Ferencz és neje Gál Zsuzsánna vallásos buzgóságából; ezeknek értéke szintén 80 korona.

S harmadik adományul szintén a vallásos buzgóság igen szép megnyilatkozását kell följegyeznem. Ugyanis özv. Iszlai János afia részben csinálta, mint ácsmester; részben csináltatta az asztalos munkát a maga költségén a czinterem bejárójául egy igen szép művű díszes kaput, mely a hozzászükségelt anyaggal és munkával 120 korona értéknek felel meg.

Midőn ezen nemcsak az Isten és szentvallásunk iránti szeretetre valló, hanem a mellett értékes és maradandó becsü adományozásokat nyilvánosan is egyházközségem nevében megköszönöm, kivánom, hogy az Isten afiait sokáig éltesse, hogy adományukban gyönyörködhessenek s adjon egyházunknak sok ily lelkes, buzgó tagokat, hogy az unitárius ősök buzgósága láttassék meg a fiakban és unokákban is!

Szentgericzén, 1902. nov.

Ürmösi Kálmán,
lelkész.

Adakozás a nagyajtai egyházközségben.

Dr. Ferenczy Géza ügyvéd ur, egyházközségünk kiváló tagja, Nagy-Ajtára letelepedése 10 éves fordulója alkalmából egyházközségünk kepeváltsági pénz-alapja javára 200 koronát ajándékozott. Dr. Ferenczy ur ez újabb adománya csak fokozza hálánkát ő iránta, s midőn e helyen is köszönetet mondunk, Isten áldását kérjük további munkásságára is. Vajha példája még sokakat buzdítana.

Nagy-Ajta, 1902. november 7.

Lőfi Ödön,
unitárius lelkész.

A maros-szentbenedeki unitárius templom kijavittatására a következő adományok érkeztek be:

Borbély János M.-Ujvár 2 k. Egy nem unitárius 1 k. = 3 k.

A kolozsvári uuitárius egyházközség gyüjtő-ivén: Az egyházközség 10 k. Péterfi Dénes 6 k. = 16 k.

A kolozsvári unitárius kollegium tanári kara gyűjtő-ívén: Dr. Gál Kelemen 2 k., dr. Veress Lajos 1 k., dr. Nyiredy Géza 2 k., Hidegh Mihály 2 k., Kovács János 2 k., Kanyaró Ferencz 2 k., Pálfi Márton 2 k., Barabás Ábel 1 k., Tóth Ernő 1 k., Mózes András 2 k., Demeter Dezső 1 k., Ulár Pál 1 k., dr. Kiss Ernő 1 k., Nagy Gyula 1 k., Lassel Gyula 1 k., Gálfi Lőrincz 2 k., Major Sándor 1 k., Régeni Áron 1 k., Pap Domokos 1 k. = 27 k.

A dévaványai unitárius leány-egyházközség gyűjtő-ívén: Szarkó Lajos 30 fill., Pap Zsigmond 20 fill., Katona András 50 fill., Vad Károly, Tóth Lajos, J. Erdős Imre, Földesi István, Fodor András 20—20 fill., id. Borsi János 2 k., Cs Szabó János, id. Borsi Jánosné, Király János, ifj. Borsi János 1—1 k., Pap Imre 30 fill. Az egyházközség pénztára 10 k. = 18 k. 40 fill.

A magyar-sárosi unitárius egyházközség gyűjtő-ívén: Pataky László 5 k., Pataky Lászlóné 2 k., Pataky Etika 1 k., Pataky Sándorné 2 k., Udvari József 40 fill, Iszlay László 2 k., Inczefi Áron 52 fill., Murvai József 30 fill. Az egyházközség pénztára 1 k. (12 fill. postai költség levonásával) = 14 k. 10 fill. Ez ideig begyűlt összes adomány 78 k. 50 fill.

A kegyes adakozóknak egyházközségem és a magam nevében is köszönetet mondok.

Biró Pál,
lelkész.

Adakozások a Sepsi-Szent-Györgyön épitendő unitárius templom-alapra.

(Tizennyolczadik közlemény.)

A lelkész kezéhez: A ravai ifjúság e czélra rendezett tánczmulatsága jövedelmét 12 korona.

Barabás Elek hitrokon gyüjtőkönyvén.

Dicső-Szent-Márton: Dr. Árkosy Gyula 6 kor., Dr. Ferencz Ákos, Tisza Lászlóné 4—4 kor., Sándor Jánosné, Küküllővármegyei takarékpénztár és hitelbank r. t., Dr. Bodor Zsigmond, Olvashatatlan, Az egyházközség, Gvidó Béla esperes 2—2 kor., Begyült gabona ára 7 kor., Petri-Horváth 2 k. 10 fill., Pál Miklós, Felszegi Gábor, Vajda Ákos, Kovácsy Jenő, Szabó Sándor, Rédiger Béla, Olvashatatlan, Miske Elek, N. N., özv. Petrits Andrásné, Musnai József, Nagy János, Szabó Ferencz, Pálfi István, Kis Sándor, Bernád Lajos, Gyöngyössy István, A ref. lelkész, Szinte Lajos 1—1 kor., N. N. 60 fill., Simay Gábor, Olvashatatlan, Hary Dániel, Weiszburg, Grün, Berkovits Arnoldné 50—50 fill., Kovács Gyula, Lesmann Izrael, Durugy József, Durugy András, Pál István, Pál József Matika 40—40 fill., Nuridsány István 60 fill., Komáromi Sándor 50 fill., Filep Antal, Pál Miklós Bordás, Pál János Andrásé, Miklós József, Biró Izsák 20—20 fill., Szabó Ferencz 10 fill. Összesen 62 kor. 30 fillér.

	E közlemény összege . . .	62 kor.	30 fillér
Az 1—17	„ „ . . .	2174 „	22 „
	Együtt . .	2236 kor.	52 fillér.

Páll Sándor, s. k.
egyh. gondnok.

József Lajos, s. k.
lelkész.